

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

Katedra právních dějin

Monika Klucová

Principy dědického práva v českých zemích do jeho kodifikace v roce 1811

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: Doc. JUDr. Vladimír Kindl

Katedra: Katedra právních dějin

Diplomant: Monika Klucová

Říjen 2013

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci zpracovala samostatně a že všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a jsou uvedeny v seznamu citované literatury. Prohlašuji současně, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 1. října 2013

Monika Klucová

Poděkování

Děkuji panu Doc. JUDr. Vladimíru Kindlovi za metodické vedení diplomové práce, za poskytnuté studijní materiály, jakož i za jeho cenné rady, připomínky a konzultace.

Děkuji též všem dalším pedagogům Katedry právních dějin PFUK za cenné informace a podněty, které mi poskytli během svých přednášek a seminářů v průběhu mého studia.

Monika Klucová

ABSTRAKT

Tato diplomová práce, zpracovaná na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, se zabývá **principy dědického práva v českých zemích do jeho kodifikace v roce 1811**. Přestože dědické právo je jednou z nejstarších oblastí práva, která byla velmi podrobně rozpracována už ve starověkém římském právu, na našem území se začalo více rozvíjet teprve v době pohusitské. Ve středověku zde totiž převládalo jednak právo panovníka na odúmrť a jednak institut rodinného nedílu, které přechod majetku ze zůstavitele na dědice prakticky neumožňovaly.

Cílem práce proto bylo hlouběji prozkoumat historický vývoj a historické souvislosti dědického práva na našem území, které předcházely jeho moderní podobě, prvně kodifikované rakouským Obecným zákoníkem občanským v roce 1811.

V první části práce „Úvod“ je stručně pojednáno o dědickém právu jako specifické součásti právní vědy, o zásadách dědického práva, jakož i o podmínkách dědění a o dědických titulech.

Druhá část práce „Historický exkurz – dědictví v Římském právu“ pojednává o principech starověkého římského práva, které se prolínaly celým historickým vývojem nejen na našem území, ale i v jiných evropských zemích. Na základech římskoprávních principů jsou vystavěny moderní právní řády celé řady evropských států a jsou současně i východiskem nové české právní úpravy soukromého práva, která vejde v účinnost od 1. ledna 2014.

Třetí část práce „Právní systém ve středověku“ prozkoumává středověké právní prostředí, které bylo zcela odlišné od systému, který známe dnes. Středověký právní systém vycházel z principu personality práva, kdy pro různé skupiny osob platily různé právní normy. Rozhodující byla příslušnost osoby k určitému stavu – společenské třídě či k určitému kmenu nebo oblasti. Tato část práce obsahuje nejprve pojednání o nejstarších obyčejových řádech Slovanů, které středověkému právu předcházely. Následuje exkurz do systému středověkého práva, ve kterém se šlechtická třída řídila právem zemským (šlechtickým), měšťané měli své právo městské a pro příslušníky církve platilo právo církevní. Poddaní podléhali panské moci vrchnostenské a jejich

vztahy upravovalo právo vrchnostensko-poddanské. Dále je zde pojednáno o nedílu jako základní instituci středověkého majetkového práva a o institutu odúmrti jakožto o právu, které bylo výsostným právem panovníků v celé středověké Evropě. Významným přelomem v českém právním řádu bylo Obnovené zřízení zemské vydané roku 1627 pro Čechy a 1628 pro Moravu ve znění Deklaratorií a Novel z roku 1640, které zakotvovalo absolutistickou moc panovníka a významně ovlivnilo celé soukromé právo včetně práva dědického. Pokusy o sjednocení práva pro všechny společenské třídy probíhaly od poloviny 18. století. Z přirozenoprávní koncepce vycházel Všeobecný občanský zákoník Josefa II. z roku 1786. K úplné kodifikaci občanského práva a sjednocení pro všechny obyvatele bez rozdílu pak došlo v roce 1811 vydáním rakouského Obecného zákoníku občanského, který převzal konstrukci dědického patentu Josefa II.

Čtvrtá část práce „Principy dědického práva za feudalismu“ obsahuje výklad o dědickém právu v právu zemském šlechtickém, v právu městském a v právu vrchnostensko-poddanském. Jednotlivé podkapitoly jsou členěny tak, že nejprve pojednávají o obecných principech v těchto středověkých subsystémech práva, následuje výklad o právní úpravě dědické posloupnosti intestátní a poté výklad o právní úpravě dědické posloupnosti testamentární. Obsažena je i kapitola o významných změnách dědického práva po Obnoveném zřízení zemském.

Pátá část práce „Kodifikace moderního dědického práva“ má za cíl stručně nastínit, jakým směrem se ubíral vývoj dědického práva po jeho první kodifikaci, tedy zejména na jakých zásadách dědické právo spočívalo a o jaké principy se opíralo. Prvním všeobecným předpisem na českém území, který stanovil pravidla o zákonné dědické posloupnosti ke svobodnému jmění, jehož majitel zemřel bez posledního pořízení, byl Patent o dědické posloupnosti vydaný Josefem II. v roce 1786.

Šestá část práce „Závěr“ pak stručně shrnuje předchozí kapitoly.

V sedmé části „Literatura a zdroje“ je obsažen úplný soupis použitých zdrojů.

Klíčová slova:

Dědické právo, dědictví, zásady dědického práva, intestátní dědická posloupnost, testamentární dědická posloupnost, poslední pořízení, závěť, testament, kšaft, odkaz, zemské šlechtické právo, městské právo, vrchnostensko-poddanské právo, nedíl, odúmrť, pozemkové knihy.

ABSTRACT

This diploma thesis [in the master's course], drawn up at the Faculty of Law of Charles University in Prague, deals with the **principles of the law of inheritance in Bohemia prior to its codification in 1811**. Although inheritance law is one of the oldest branches of law, and was very thoroughly developed in ancient Roman law, in our territory it actually started to develop some more only after the Hussite movement. That is due to the fact that in the Middle Ages, the prevailing concepts were the ruler's right to *bona vacantia* and family indivisible ownership [“rodinný nedíl” in Czech], both of which did not really make it possible to pass estate from the deceased to their heirs.

Therefore the aim of the thesis is to examine and gain a deeper insight into the historical development and historical contexts of the law of inheritance in our territory, which had preceded its modern form that was first codified in *Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch* [the General Civil Code], which accepted the structure of the Inheritance Patent of Joseph II in 1811.

Part One of the thesis, Introduction, briefly discusses the law of inheritance as a specific element of legal science, the principles of inheritance law, and inheritance conditions and titles.

Part Two, Excursion into History – Inheritance in Roman Law, describes the principles of ancient Roman law that were winding through the entire historical development both in our territory and in other European countries. Modern legal systems of a number of European countries have been built on the foundations of Roman law principles, which also form the foundations of the new Czech private law legislation that will come into force on 1 January 2014.

Part Three of the thesis, The Legal System in the Middle Ages, examines the medieval legal environment, which was completely different from the system as we know it today. The medieval legal system was based on the principle of personality of law, according to which different legal rules applied to different groups of persons. The determinant element was the person's membership of an estate – a social class or a certain tribe or region. This part of the thesis contains a description of the oldest

Slavonic customary law systems that preceded the medieval law. It is followed by a discourse on the system of medieval law, in which the nobility was governed by *Landrecht* [law of the Land] (law of the nobility), burghers had their own municipal law and the canon law applied to the clergy. Vassals were subject to manorial power and their relationships were governed by the law of allegiance [to the lord]. This part also describes indivisible ownership as a fundamental concept of medieval property law and the concept of *bona vacantia* as a sovereign right of rulers throughout medieval Europe. An important breakthrough in the Czech legal system was the Renewed Land Ordinance issued in 1627 and 1628 for Bohemia and Moravia, respectively, as amended by Declarations and Amendments of 1640, which laid down the ruler's absolutist power and significantly influenced all private law, including law of inheritance. Attempts to consolidate law for all social classes were made since the mid-18th century. The General Civil Code of Joseph II, promulgated in 1786, was based on natural law. The complete codification of the civil law and consolidation for all citizens *pari passu* took place in 1811, when the Austrian *Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch*, which accepted the structure of the Inheritance Patent issued by Joseph II, was promulgated.

Part Four of the thesis, Principles of Inheritance Law in Feudalism, contains an exposition of inheritance law in *Landrecht*, in municipal law and in the law of allegiance. Subchapters are structured as follows: first they outline the general principles in those medieval subsystems of law, then explain the legal rules governing hereditary succession *ab intestato* and then explain the legal rules governing testamentary hereditary succession. This Part also includes a chapter on important modifications of inheritance law following the Renewed Land Ordinance.

The objective of Part Five of the thesis, Codification of Modern Inheritance Law, is to outline the developments of inheritance law following its first codification, i.e. in particular the principles of inheritance law and its underlying principles. The first general regulation in what today is the Czech Republic, which laid down the rules of statutory hereditary succession in respect of free property the owner of which died intestate, was the Hereditary Succession Patent issued by Joseph II in 1786.

Part Six of the thesis, Conclusion, briefly summarises the preceding chapters.

Part Seven, References, contains a complete list of the references and resources used in the thesis.

Keywords:

Inheritance law, inheritance, principles of inheritance law, hereditary succession *ab intestato*, testamentary hereditary succession, last will, testament, devise, bequest, *Landrecht* [governing the nobility], municipal law, law of allegiance [to the lord], indivisible ownership, *bona vacantia*, land books.

Obsah

1) Úvod	11
2) Historický exkurz – dědictví v Římském právu	13
3) Právní systém ve středověku.....	17
3.1. Nejstarší obyčejové řády Slovanů	17
3.2. Systém středověkého práva.....	19
3.3. Nedíl.....	26
3.4. Odúmrť.....	28
4) Principy dědického práva za feudalismu	29
4.1. Dědictví v právu zemském - šlechtickém	30
4. 1. 1. Obecné principy dědického práva v zemském právu	30
4. 1. 2. Intestátní dědická posloupnost v zemském právu	31
4. 1. 3. Testamentární dědická posloupnost v zemském právu	36
4.2. Dědictví v právu městském.....	42
4. 2. 1. Obecné principy dědického práva v městském právu	42
4. 2. 2. Intestátní dědická posloupnost v městském právu	43
4. 2. 3. Testamentární dědická posloupnost v městském právu	45
4.3. Dědictví v právu vrchnostensko-poddanském	47
4. 3. 1. Obecné principy dědického práva v právu vrchnostensko-poddanském	47
4. 3. 2. Intestátní dědická posloupnost v právu vrchnostensko-poddanském.....	54
4. 3. 3. Testamentární dědická posloupnost v právu vrchnostensko-poddanském.....	55
4.4. Změny dědického práva podle Obnoveného zřízení zemského	57
4. 4. 1. Obecné principy dědického práva podle Obnoveného zřízení zemského	58
4. 4. 2. Intestátní dědická posloupnost podle Obnoveného zřízení zemského	59
4. 4. 3. Testamentární dědická posloupnost podle Obnoveného zřízení zemského	62
5) Kodifikace moderního dědického práva	64
6) Závěr	70
7) Literatura a zdroje.....	73

1) Úvod

Dědické právo tvoří specifickou součást právní vědy a nauka o dědickém právu patří mezi vůbec nejstarší právní oblasti. Upravuje právní vztahy, které vznikají po smrti fyzické osoby v souvislosti s přechodem práv a povinností na právní nástupce – dědice. Na dědické právo je možné nahlížet jak objektivním způsobem, tedy jako na soubor právních norem upravujících dědické vztahy, tak subjektivně, jako na souhrn práv a povinností, které svědčí konkrétní osobě či osobám v souvislosti se smrtí zůstavitele.

Dědické právo v České republice je v současné době postaveno na dvou stěžejních zásadách¹. První je **zásada univerzální sukcese**, to znamená, že dědic vstupuje do všech práv a povinností zůstavitele. Majetek zůstavitele tedy tvoří jeden celek tvořený aktivy i pasivy, jež přecházejí na dědice. Opakem univerzální sukcese je sukcese singulární, při níž dochází ke střídání oprávněných subjektů, se zřetelem k jednotlivé věci, nebo k jednotlivým právům. Druhou zásadou je **zásada přechodu zůstavitelem zachovaného majetku na dědice smrtí zůstavitele**, tedy okamžikem přechodu práv a povinností na právního nástupce je právě okamžik smrti zůstavitele. Nebylo tomu tak ovšem vždy, neboť některé dřívější právní úpravy obsahovaly institut tzv. ležící pozůstalosti, což byla pozůstalost s právní subjektivitou od okamžiku smrti zůstavitele do té doby, než přešla na právního nástupce – dědice.

Jak uvádí Mikeš², některá práva a povinnosti jsou tak úzce spjaté s osobou svého nositele, že sdílí jeho lidský osud. Vyskytují se však i taková práva či povinnosti, jejichž předmětem jsou hodnoty svou existencí nezávislé na určitém oprávněném či zavázaném subjektu. Sem patří téměř beze zbytku práva a povinnosti majetkové povahy. Smrtí

¹ Schelleová, Ilona a kol. *Dědictví a dědické právo*. Vyd. 1. Brno: Computer Press, 2007. vi, 228 s. Právo pro denní praxi. ISBN 978-80-251-1659-3.

² *Dědické právo: praktická příručka: kompletní pohled na dědění z hlediska hmotněprávního i procesního*. Mikeš, Jiří a Muzikář, Ladislav. Praha: Linde, [2003]-

oprávněného trvání jeho majetku není ohroženo. Ukazuje se, že majetek vykazuje stálost přesahující meze existence svého nositele.

Dědické právo je tak úzce svázáno s právem vlastnickým, neboť zajišťuje, že majetek po smrti fyzické osoby zůstane zachován jejím právním nástupcům. Jedná se o právo absolutní, které působí erga omnes – vůči všem. Dědění je zaručeno také v Listině základních práv a svobod, kde je v článku 11 uvedeno „(1) Každý má právo vlastnit majetek. Vlastnické právo všech vlastníků má stejný zákonný obsah a ochranu. Dědění se zaručuje.“³

Aby mohlo dojít k dědění, musí nastat současně několik podmínek.

K tomu, aby mohlo dojít k právnímu nástupnictví podle ustanovení dědického práva, musí být splněny následující **předpoklady**: smrt fyzické osoby, existence dědictví, způsobilý dědic, dědický titul (závěť, zákon), neodmítnutí dědictví povolaným dědicem, absence překážky v nabytí dědictví (započtení, dohoda o vypořádání dědictví).⁴

Dědické tituly jsou právními instituty, které určují, která osoba či které osoby a jakým způsobem budou po zůstaviteli dědit, jsou tedy právními důvody dědění. V současné právní úpravě jsou obsaženy dědické tituly dva – zákon a závěť. V dřívějších právních úpravách však byly upraveny i některé další právní důvody dědění, stejně tak v nové právní úpravě účinné od 1. ledna 2014, je počet dědických titulů rozšířen o dědickou smlouvu.

První kodifikace moderního dědického práva na našem území byla provedena vydáním rakouského Obecného zákoníku občanského v roce 1811⁵, který zde platil od 1. 1. 1812 do 31. 12. 1950. Následovaly právní úpravy dědického práva obsažené v občanském zákoníku z roku 1950⁶ a z roku 1964⁷, který je dosud účinný. S účinností od 1. ledna 2014 pak dědické právo nově upravuje rekodifikovaný občanský zákoník⁸.

³ Zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod, v platném znění

⁴ Mikeš, Jiří a Muzikář, Ladislav. *Dědické právo v teorii a praxi*. Vyd. 1. Praha: Leges, 2011. 432 s. Praktik. ISBN 978-80-87212-79-0.

⁵ Zákon č. 946/1811 Sb.z.s., Obecný zákoník občanský

⁶ Zákon č. 141/1950 Sb., Občanský zákoník

⁷ Zákon č. 40/1964 Sb., Občanský zákoník

⁸ Zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník

Tématem mé diplomové práce jsou „**Principy dědického práva v českých zemích do jeho kodifikace v roce 1811**“. Přestože dědické právo je jednou z nejstarších oblastí práva a bylo velmi podrobně rozpracováno už ve starověkém římském právu, na našem území se začalo ve větší míře rozvíjet až v době pohusitské. Ve středověku zde totiž převládalo jednak právo panovníka na odúmrt' a jednak institut rodinného nedílu, které přechod majetku ze zůstavitele na dědice prakticky neumožňovaly. **Cílem této diplomové práce** je hlubší prozkoumání historických souvislostí a historického vývoje principů dědického práva na našem území, které předcházely jeho moderní podobě kodifikované prvně v roce 1811.

2) Historický exkurz – dědictví v Římském právu

Základy novodobého práva soukromého vyplývají z **principů starověkého římského práva**. Nejinak je tomu u i práva dědického, jehož principy, zásady a instituty dodnes čerpají z původní římskoprávní úpravy.

Ještě před přijetím nejstarší římské kodifikace - Zákona dvanácti desek – existovala právní úprava dědického práva na obyčejových základech, kdy se dědictví majetku nabývalo po otci rodiny (pater familias) osobami, které bezprostředně podléhaly jeho moci, tedy manželka, děti, případně další potomci (dědicové domácí). Tyto osoby neměly žádnou možnost dědictví odmítnout, jednalo se o tzv. dědice nutné.

Nejstarším zákonem starého Říma byl **Zákon dvanácti desek**, který sjednocoval původní obyčejové zvyky tradované z předchozích období. Již zde byla formulována **dědická posloupnost** jako základní pojem římského dědického práva. Jako **delační důvody**, tedy z jakého titulu se majetek zůstavitele převádí na dědice, zde byly již tehdy obsaženy jak zákon, tak i závěť. Od této doby se tedy traduje zákonná (intestátní) a testamentární dědická posloupnost, přičemž je tradičně preferována přednost testamentu před zákonem.

Římská dědická posloupnost měla povahu **univerzální sukcese**. Jak uvádí Kincl, Urfus, Skřejpek⁹, dědic dědil nejen zůstavitelova aktiva, nýbrž i jeho závazky, za které ručil v plné míře, ne pouze do výše pozůstalostních aktiv. Dědic tedy dědickou posloupností nastupoval na místo zůstavitelovo. Římskoprávní prameny to vyjadřují také tak, že stát se dědicem znamenalo získat jistou vlastnost, která pak toho, kdo ji získal, charakterizovala trvale.

Římské dědické právo obsahovalo **dvojitou dědickou posloupnost**, a to jednak dle práva civilního (hereditas) a jednak dle práva praetorského (bonorum possessio), kterým praetor upravoval civilní dědickou posloupnost a umožňoval získat držbu pozůstalosti. K odstranění diferencí mezi praetorským a civilním dědickým právem došlo justiniánskými novelami, které s konečnou platností upravily intestátní i testamentární dědické právo.

Od kodifikace **intestátní dědické posloupnosti** císařem Justiniánem mohli být dědici pouze dědicové kognátské (pokrevní), kteří byli rozděleni do čtyř **dědických tříd**. První třídu tvořili zůstavitelovi potomci (descendenti), druhou třídu zůstavitelovi ascendentem a jeho plnorodí sourozenci a jejich děti, třetí třídu polorodí sourozenci se svými dětmi a konečně čtvrtou třídu ostatní pokrevní příbuzní. Dědění na základě zákonné dědické posloupnosti nastávalo, pokud zůstavitel nezanechal svoji poslední vůli. Jak uvádí Krüger¹⁰, bez závěti zemře ten, kdo buď závěť vůbec nepořídí, nebo pořídí neplatnou závěť, anebo je závěť zrušena anebo se stane neplatnou, nebo se na jejím základě nikdo dědicem nestane.

V době císaře Justiniána se také stabilizoval vývoj **testamentárního dědického práva**. Existovaly různé druhy závětí, jednak soukromé a jednak veřejné, které byly zaznamenávány do úředních protokolů. Závěti se také lišily dle toho, zda byly pořizeny řádně či mimořádně. Řádné soukromé testamenty měly velmi přísně stanovenou formu, kdy se vyžadovala přítomnost zůstavitele a sedmi svědků. Zůstavitel pak svoji závěť buď vyhlásil ústně, nebo byla zachycena písemně a všichni svědci ji opatřili svým

⁹ Kincl, Jaromír, Urfus, Valentin a Skřejpek, Michal. *Římské právo*. Vyd. 2., dopl. a přeprac., v nakl. C.H. Beck vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 1995. xxii, 386 s. Beckovy právnické učebnice. ISBN 80-7179-031-1.

¹⁰ Krüger, Paul, ed. *Justiniánské Instituce = Iustiniani Institutiones*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2010. 411 s. Fontes iuris romani. ISBN 978-80-246-1749-7.

podpisem. Naproti tomu mimořádné testamentsy byly pořizovány převážně v mimořádných situacích a nebyly tedy kladeny tak vysoké požadavky na jejich formu, například testament vojenský, testament pořízený v době epidemie nakažlivých nemocí apod.

Testamentární dědicové i další osoby, které se účastnili testamentárního obřadu (svědci, vážní, kupci, odkazovníci) museli disponovat tzv. testamentární způsobilostí. Tu měli jen římskí občané, naopak vyloučeny byly osoby cizího práva a dále zejména osoby nedospělé, duševně choré, marnotratné, hluché či němé.

Odlišným druhem ustanovení dědice v testamentu je tzv. **dědická substituce**, která je využívána v případě, že původně stanovený dědic dědictví z různých důvodů nenabude, ať už proto, že ustanovený dědic zemře dříve, než zůstavitel, nebo není způsobilým dědicem či proto, že dědictví odmítl. Dědická substituce tedy znamená ustanovení náhradního dědice v případě, že původní dědic nedědí.

Uzavření testamentu však neznamenalo, že by musel být nutně platný navždy. Jak uvádí Kincl, Urfus, Skřejpek¹¹, římské právo stálo důsledně na stanovisku, že zůstavitel může kdykoliv svoji vůli změnit, že ji může měnit do posledního okamžiku svého života. Byl to také jeden z důvodů, proč římské právo neuznávalo dědické smlouvy.

Testamentární volnost zůstavitele však nebyla absolutní. Existovala určitá skupina osob, které nemohl zůstavitel ve své poslední vůli pominout, tzv. **nepominutelní dědicové**. Jednalo se o nejbližší osoby (ascendenty a descendenty), kterým zůstavitel dle zákona musel zanechat tzv. povinný díl, nebo je musel výslovně vydědit z důvodů taxativně vymezených zákonem, jako např. nevděk vůči zůstaviteli, nemravný život, marnotratnictví, apod.).

Kromě zákona či testamentu bylo možné dědictví nabýt také na základě **odkazu** (legát). Jednalo se o právní úkon, který nezakládá univerzální sukcesí, nýbrž sukcesí singulární. Zůstavitel tak zanechával majetkový prospěch (určitou věc či věci ze svého majetku) určité osobě či osobám, které nebyly jeho dědici. Dědic byl povinen tento majetkový prospěch odkazovníkovi (příjemci odkazu) vydat. Odkazy byly vázány

¹¹ Kincl, Jaromír, Urfus, Valentin a Skřejpek, Michal. *Římské právo*. Vyd. 2., dopl. a přeprac., v nakl. C.H. Beck vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 1995. xxii, 386 s. Beckovy právnické učebnice. ISBN 80-7179-031-1.

přísně formálními pravidly. Jak uvádí Krüger¹², původně existovaly čtyři druhy odkazů: vindikační, damnační, sinendi modo a precepční. Ke každému druhu odkazu byla příslušná určitá slova, kterými se jednotlivé druhy označovaly. Konstituce však slavnostní význam těchto slov úplně odstranily. Důraz byl kladen na vůli zůstavitele a všechny odkazy tak nabyly stejné povahy.

Kromě odkazů bylo možné nabýt věc po zůstaviteli také tzv. fideikomisem. **Fideikomisy** a odkazy se lišily především tím, že zatímco odkazy měly přísně stanovenou formu, fideikomisy byly zcela neformální a nabýt majetek po zůstaviteli tak mohl kdokoli, koho zůstavitel určil. Bylo tak možné nabýt různé druhy věcí, otroky, peníze, šperky, stříbro, apod.

Další možností, jak pořídit pro případ smrti, byl tzv. **kodicil**, původně jakýsi dopis zůstavitele doprovázející jeho závěť – doložka k testamentu (testamentární kodicil) či samostatný bez existence testamentu (intestátní kodicil). Kodicily byly konečně upraveny justiniánským právem, které stanovilo určité náležitosti kodicilu, zejména podpis zůstavitele a pěti svědků.

Posledním pořízením pro případ smrti v římském právu bylo **darování na případ smrti** (mortis causa donatio) jako samostatný právní institut. Zůstavitel tak daroval určitou věc ze svého majetku obdarovanému pro případ, že jej obdarovaný přežil. Jednalo se o dvoustranný právní úkon. Darování nebylo vázáno dědickou posloupností, darovat bylo možné komukoli a nevyžadovala se ani testamentární způsobilost obdarovaného.

Dědické smlouvy jako právní institut římské dědické právo neuznávalo, jelikož stálo na zásadě, že zůstavitel může kdykoliv během svého života svoji poslední vůli libovolně jednostranně měnit. Vzhledem k tomu, že dědická smlouva je dvoustranný právní úkon, bylo by uzavření takové smlouvy v rozporu s touto stěžejní zásadou římského dědického práva.

¹² Krüger, Paul, ed. *Justiniánské Instituce = Iustiniani Institutiones*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2010. 411 s. Fontes iuris romani. ISBN 978-80-246-1749-7.

3) Právní systém ve středověku

Pro české země je 13. století dobou úzkého zapojení do evropského kulturního a politického života, především ovšem ve střeoevropském rámci. Objevuje se řada nových jevů – stabilizuje se královská moc, vznikají města, rostou šlechtické hrady, přichází německé obyvatelstvo jako jeden z hlavních nositelů nových trendů.¹³

Systém práva ve středověku byl zcela odlišný od systému, který je nám známý dnes. Středověký právní systém byl založen na principu personalit práva, kdy pro různé skupiny osob platily různé právní normy. Rozhodující přitom byla příslušnost osoby k určitému stavu – společenské třídě či k určitému kmenu nebo oblasti.

Středověkému právu předcházely nejstarší obyčejové řády kmenové společnosti vycházející z rodových tradic.

V této kapitole tedy pro úplnost nejprve stručně pojednáme o nejstarších obyčejových řádech Slovanů. Následovat bude exkurz do systému středověkého práva a dále pak výklad o nedůlu jako základní instituci středověkého majetkového práva. Poslední podkapitolou bude pojednání o institutu odúmrti jakožto o právu, které bylo vlastní panovníkům v celé středověké Evropě.

3.1. Nejstarší obyčejové řády Slovanů

Nejstarším státním útvarem Slovanů na našem území byla Velkomoravská říše, jejíž státní formou bylo rané středověké knížectví, tedy vláda knížete s podporou ozbrojené družiny služebníků, resp. bojovníků. Nejstarším právním řádem Slovanů byl Velkomoravský právní řád, který byl podobně jako v jiných státech ve své době tvořen zejména obyčejí, tedy navazoval na staré zvykové právo.

¹³ Čornej, Petr et al. *Dějiny země Koruny české. 1, Od příchodu Slovanů do roku 1740*. 3. vyd. Praha: Paseka, 1995, ©1993. 315 s. ISBN 80-7185-005-5.

Jak ve své publikaci ilustruje Vaněček¹⁴, naši slovanští prapředkové v 5. až 8. století žili převážně v širokých pokrevních pospolitostech (velkorodinách), které stály obyčejně pod náčelnictvím nejstaršího žijícího a řízení schopného člena a společně držely a obhospodařovaly půdu, na níž se tehdy již pevně usadily. Rodinný statek byl tedy společným majetkem členů rodiny. Princip nedílné kolektivní účasti všech členů takového pokrevního společenství na rodinném majetku byl zde patrně tehdy již běžný a byl základem k rozsáhlému právnímu systému, který z tohoto principu byl vypracován v českém právu zemském ve 14. - 16. století.

Z historických pramenů se zdá zřejmé, že obyčeje v předstátní rodově uspořádané společnosti byly odlišné dle jednotlivých míst i jednotlivých rodů, resp. kmenů. Obecně však lze říci, že rodinný majetek byl nedílným spoluvlastnictvím a jednotliví členové rodiny mohli v tomto nedílu buď zůstat, případně se oddělit a založit si své vlastní nové společenství. Zásada rovnoprávnosti zajišťovala, že jednotliví členové disponovali stejnými právy k užívání majetku i stejnými povinnostmi podílet se na jeho obhospodařování. Vzhledem k tomuto nedílovému společenství tedy dědění nepřicházelo v úvahu a majetek zůstával nadále v majetkovém společenství ostatních členů rodiny. Jak uvádí Wocel¹⁵ „*Z poměru členův slovanské rodiny k statku jich společnému vyvinuly se přirozeným způsobem hlavní zásady staroslovanského dědického práva. Z toho co svrchu uvedeno vysvítá, že po smrti otce neb starosty rodina zůstala ve společném držení statku svého. Nebylť zemřelý starosta majitelem, nýbrž pouze správcem rodinného jmění, pročez na dědictví a nápad ve smyslu římském a německém mysliti nelze*“.

Nejstarší slovanskou právní památkou je *Zakon sudnyj ljudem* (Soudní zákon) z druhé poloviny 9. století určený zejména civilnímu obyvatelstvu, tzv. laikům, tedy osobám světským. Vycházel z křesťanských zásad a aplikoval tak původní církevní normy na světskou společnost. Obsahoval zejména předpisy práva trestního, majetkového a rodinného, jako například zavedení monogamie či zákaz rozluky manželství (až na výjimky, jako např. cizoložství). O dědickém právu tento zákon nepojednával, neboť institut dědění v té době vůbec neexistoval.

¹⁴ Vaněček, Václav. *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945: vysokoškolská učebnice*. 3., dopln. a přeprac. vyd. Praha: Orbis, 1976. 581, [2] s. Učebnice.

¹⁵ Wocel, Jan Erasim. *O staročeském dědickém právu*. V Praze: Tiskem Kateřiny Jeřábkové, 1861. 61 s.

Právní památkou církevního práva té doby je *Anonymní homilie*, za jejíhož (spolu)autora je považován nejčastěji Metoděj. Tento „komentář“ k Soudnímu zákonu byl určen knížecím úředníkům, kteří vykonávali soudní moc. Jejich úkolem bylo dbát na spravedlivé souzení, pečlivě zkoumat spory a dbát dodržování křesťanských zásad.

3.2. Systém středověkého práva

Středověká právní věda ještě zdaleka neznala dnešní systém členění práva dle právních odvětví (ústavní právo, trestní, správní, občanské, obchodní, pracovní etc.). V tehdejší společnosti, členěné dle příslušnosti k jednotlivým stavům, nebyla žádná rovnost před zákonem. Fungovaly zde různé systémy práva pro různé stavovské třídy. Tyto systémy byly na sobě vzájemně nezávislé. Existovaly pro jednotlivé skupiny obyvatelstva. Šlechtická třída se řídila **právem zemským** (šlechtickým), měšťané měli své **právo městské** a pro příslušníky církve platilo **právo církevní**. Třída poddaných v zásadě disponovala jen velmi omezenými právy, protože poddanství bylo charakteristické omezením osobní volnosti i volnosti nakládání s majetkem. Poddaní podléhali panské moci vrchnostenské a jejich vztahy tedy upravovalo **právo vrchnostensko-poddanské** (či pozemkově vrchnostenské).

Některé speciální oblasti byly upraveny speciálními právy, jako například lenní vztahy upravovalo lenní právo, těžbu drahých kovů horní právo apod.

Důvodem pro důsledné odlišování práv jednotlivých společenských skupin byla snaha o maximální ochranu feudálů, jejich zájmů a jejich společenského postavení.

Základní formy feudálního práva, ve kterých se postupně vyvíjelo, byly pak tyto: a) právní obyčej, b) nařízení panovníka, c) soudní nález, d) právní knihy, e) sněmovní usnesení a zemské desky, f) kodifikace.¹⁶

Zemské právo bylo právem nejstarším a platilo pro šlechtu či svobodné lidi. Upravovalo otázky majetkového práva, práva dědického, ale i otázky státu a práva,

¹⁶ Malý, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4., přeprac. vyd., V nakl. Leges vyd. 1. Praha: Leges, 2010. 640 s. Student. ISBN 978-80-87212-39-4

kteře bychom dnes řadili do právního odvětví ústavního práva, jakož i otázky práva procesního, jako například řízení před zemskými soudy. Původně se jednalo o právo obyčejové, tedy nekodifikované.

Prvním pramenem zemského práva je nejstarší český zákoník *Statuta Konrádova*, který vydal kníže Konrád Otta roku 1189. Statuta Konrádova potvrzovala dědické nároky nejbližších příbuzných s předností mužů a stanovila dědičnou držbu výsluh, čímž přispěla k rozvoji českého lenního práva, neboť šlechta, která držela půdu, ji tak mohla držet dědičně. Připustila také poprvé dědické právo žen, pakliže nebylo mužských dědiců. Až do přijetí Statuty Konrádovy se vycházelo z obyčejových zásad, kdy dcery neměly nárok na dědictví po otci.

Dalším pramenem zemského práva byly sebrané spisy obyčejového práva pořizované pro soukromé účely v *Knize rožmberské* z první poloviny 14. století, jejíž původ není přesně znám. V *Knize rožmberské* bylo zachyceno staré obyčejové právo doplněné o některé nově používané instituty. Jejím obsahem bylo šlechtické právo majtkové a také úprava procesních vztahů. Sloužila tedy i jako „manuál“ pro používání u šlechtických zemských soudů.

V oblasti dědického práva měly vedle Statuty Konrádovy význam také *Inaugurační diplomy krále Jana Lucemburského*, kterými nastupující český král uděloval privilegia české šlechtě. Inaugurační diplomy mimo jiné rozšiřovaly dědické právo na širší příbuzenstvo až do 4. stupně. Vydány byly v roce 1310 v Čechách a v roce 1311 na Moravě.

Dalšími privilegii s významem pro dědické právo byly *Privilegium Vladislava Jagellonského* vydané pro Čechy v roce 1497 a *Privilegium Rudolfa II.* vydané pro Moravu v roce 1587. Tato privilegia umožňovala svobodné pořizování pro případ smrti.

Snahy panovníků o kodifikaci zemského práva ztroskotávaly na odporu šlechtického stavu. Silný odpor české šlechty vyplýval z její snahy zabránit oficiálnímu písemnému zachycení českého práva. Důvodem byla touha panstva po udržení volnosti na soudech, které jí zaručovalo dosavadní „svobodné nalézání práva“, které nebylo vázáno žádnými oficiálně platnými normami.

Za zmínku stojí zejména pokus panovníka Karla IV. o kodifikaci českého obyčejového práva v díle *Codex Carolinus – Maiestas Carolina* ve druhé polovině 14. století. Tento pokus byl odmítnut generálním sněmem České koruny v roce 1355. Projekt Karlova zákoníku vycházel z představ o panovníkově nároku na svrchovanou vládu, omezoval pravomoc šlechty nad poddanými a zaváděl nové právní normy, které dosud staré obyčejové právo neznalo. Po zamítnutí návrhu generálním sněmem byl Karel IV. donucen prohlásit, že jediný autentický text nového zákoníku shořel, aby zabránil podezření, že se nevzdal plánu na jeho uskutečnění.¹⁷

Významnou právní knihou zachycující šlechtické právo byla také kniha *O právech, súdiech i o dskách země české knihy devatery* Viktorina Kornelia ze Všehrd (devět knih 1497 - 1507). Dílo pojednává jednak o procesním právu u zemského soudu a jednak vykládá právo majetkové a trestní. Jednalo se o pokus kodifikovat české šlechtické právo. Nicméně, i toto dílo bylo nejvyššími zástupci tehdejší šlechty odmítnuto, protože Všehrd v něm měl stranit zástupcům nižší šlechty, měštům a zastávat se poddaných. Tento pokus o kodifikaci tedy nebyl úspěšný.

V českých zemích bylo tedy zemské právo poprvé kodifikováno až v době rozvinuté stavovské společnosti *Vladislavským zřízením zemským* v roce 1500, kdy šlechta a hlavně stav panský již zákoník oproti dřívějšímu nepovažovala za prostředek omezující její vůdčí roli ve státě. Panovník a měšťané královských měst nebyli podle jeho obsahu a samozřejmě ani ve skutečnosti v rovnocenném postavení se šlechtou. Obsazování a činnost nejdůležitějších úřadů a soudů v zemi bylo zcela pod vlivem panstva. Šlechta zakotvila do zákoníku pro ni příznivé rozložení moci ve státě a prosadila přijetí kodifikace přes odpor zástupců měst a bez jejich účasti.¹⁸ Co se týče dědického práva, Vladislavské zřízení převzalo do svého obsahu Vladislavské privilegium z roku 1497.

Dalším významným mezníkem v zemském právu bylo *Obnovené zřízení zemské* (1627 pro Čechy a 1628 pro Moravu), které ukotvilo absolutismus, posílilo tak roli panovníka a významně změnilo všechny právní oblasti – právo majetkové, trestní, správu státu, soudnictví. V oblasti dědického práva byl zaveden systém rozdělení dědiců do pěti

¹⁷ Malý, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4., přeprac. vyd., V nakl. Leges vyd. 1. Praha: Leges, 2010. 640 s. Student. ISBN 978-80-87212-39-4

¹⁸ Adamová, Karolina a Soukup, Ladislav. *Prameny k dějinám práva v českých zemích*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. 357 s. Dokumenty. ISBN 80-86898-04-0.

dědických tříd (1. descendentí, 2. ascendentí, 3. pobočná linie, 4. manželé mezi sebou a 5. královský dvůr).

Městské právo se začalo na našem území rozvíjet spolu s rozvojem měst od 13. století. Vznik městského práva souvisel s příchodem zahraničních kolonizátorů, jimž zcela nevyhovovalo původní domovské zvykové právo a jejichž vlastní právo významně ovlivňovalo obsah nově vytvářeného městského práva. Tyto potřeby uzpůsobení práv vycházely především z rozvoje hospodářské výroby a ekonomické směny. Městská práva tak byla ovlivněna právy původních domovských oblastí kolonizátorů.

Jak uvádí Vaněček¹⁹, ve skupinách měst a městeček užívajících téhož nebo podobného práva počala se některým městským soudům přikládat větší autorita a jednotlivé soudy méně významné obracely se k nim v těžších případech o radu a naučení. Mluvilo se tu o vrchních právech, od nichž se naučení bere.

Na našem území byly jednotlivé oblasti ovlivněny zejména dvěma právními proudy – právem magdeburským (saským) přicházejícím ze severního Německa a právem norimberským (švábským) přicházejícím z jižního Německa.

Základem městských práv byly zakládací listiny měst a privilegia, která panovník uděloval jednotlivým městům, respektive měšťanům, jako jejich obyvatelům, obvykle na jejich žádost. Panovníkem udělená privilegia vymezovala vztahy měšťanů k ostatním společenským skupinám, k ostatním městům, ke šlechtě a královským úředníkům, církvi apod. Ustanovovala vnitřní organizaci města, způsob jeho správy, vymezovala práva a povinnosti obyvatel, jakož i způsob výkonu soudnictví. Dalšími prameny pak byly zejména usnesení městských rad a také rozsudky městských soudů.

Práva jednotlivých měst byla tedy historicky dosti odlišná. Jednou z prvních známých knih městského práva byla brněnská *Kniha písaře Jana* ze 14. století.

V roce 1536 učinil Mistr Brikci z Licka první pokus o sjednocení městského práva (*Kniha práv městských*). Toto dílo však jako závazná kodifikace přijato nebylo.

¹⁹ Vaněček, Václav. *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945: vysokoškolská učebnice*. 3., dopln. a přeprac. vyd. Praha: Orbis, 1976. 581, [2] s. Učebnice.

Městské právo bylo tedy kodifikováno až v roce 1579 v knize *Práva městská království českého* Pavla Kristiána z Koldína. Český zemský sněm toto dílo přijal jako závaznou kodifikaci městských práv. Zákoník obsahoval v podstatě komplexní právní úpravu všech oblastí ovlivňujících běžný život městských obyvatel, konkrétně úpravu městské správy, soudnictví, úpravu majetkového práva, dědického práva, věcných práv, závazků, manželského a rodinného práva, jakož i práva trestního hmotného i procesního. Zákoník byl velmi ovlivněn právem římským, jehož recepcí významně přispěl k rozšiřování jeho vlivu. Některé úpravy institutů majetkového práva přetrvaly až do roku 1786 (Všeobecný občanský zákoník rakouský Josefa II.), resp. do roku 1811, kdy byly nahrazeny rakouským Všeobecným občanským zákoníkem.

Církevní právo (kanonické) je dalším subsystemem středověkého práva, jež získal na významu zejména s růstem vlivu církve. Církevním právem byly upraveny především vztahy církve a církevních institucí, status příslušníků církve a jejich vztahy k ostatním skupinám obyvatel, svátky apod. Církevní a světské právo se v mnohém prolínaly, světské právo čerpalo především z úpravy institutů rodinného práva, otázky uzavření či zrušení manželství apod. Významný vliv církve ilustrovala již *Dekreta Břetislavova* (1039), která obsahovala řadu norem podporujících dodržování křesťanských zásad. Podpořila tak požadavky církví na dodržování křesťanské morálky a dala církevním hodnostářům pravomoci ve věcech uzavírání církevních sňatků.

Jak doplňuje Vojáček²⁰, vedle vztahů mezi lidmi se kanonické právo zabývá i vztahy lidí s Bohem, a tak vedle práva lidského obsahuje i jemu nadřazené právo božské (ius divinum). I díky tomu je kanonické právo úzce propojeno s teologií, přičemž je nelze přesně oddělit. Jedním z příkladů této skutečnosti je například pojetí trestného činu a hříchu.

Význam církevního práva spočíval především ve zprostředkování znalosti římského práva, na jehož principu byly instituty církevního práva vystavěny.

Co se týče práva dědického, zde významný vliv církevního práva na jeho podobu zaznamenán nebyl. Příslušníci církví nemohli svobodně nakládat se svým majetkem,

²⁰ Vojáček, Ladislav, Schelle, Karel a Knoll, Vilém. *České právní dějiny*. 2., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. 694 s. ISBN 978-80-7380-257-8.

resp. žádný vlastní majetek neměli. Například Bednář²¹ upozorňuje, že řeholníkům zřizovat poslední pořízení zpravidla povoleno nebylo a stejně tak ani osobám, které složily slavný slib chudoby, a to z toho důvodu, že se složením tohoto slibu zřekly veškerého majetku a nový majetek již nabýt nemohly. Pokud však poslední pořízení učinily před tímto slibem chudoby, je toto jejich pořízení platné a nelze jej odvolat.

Církev naopak majetek nabývat mohla, a to i děděním. Jak uvádí například Tretera²², církev může nabývat časný majetek všemi způsoby, kterými je mohou nabývat jiné fyzické nebo právnické osoby, na základě práva přirozeného i pozitivního a ve stejném rozsahu. Církev má také vrozené právo žádat od křesťanů katolíků, co potřebuje pro účely sobě vlastní. Křesťané katolíci mají tomu odpovídající právo a povinnost poskytovat církvi časný majetek.

Vrchnostensko-poddanské právo (či také pozemkově vrchnostenské právo) upravovalo vztahy mezi vrchností a poddanými či mezi poddanými vzájemně. Tvořila jej zejména nařízení vrchnosti, případně předpisy vydávané zemskými sněmy. Jeho úprava byla zcela nejednotná, lišila se dle jednotlivých panství nebo dokonce dle jednotlivých obcí. Základem vrchnostenského práva bylo právo obyčejové, které nebylo nikde zachyceno. Charakteristickou byla zpočátku absolutní závislost poddaných na vrchnosti. Poddaní mohli být svými pány kdykoliv vyhnáni z půdy, kterou užívali. Vrchnostenské právo také podléhalo koloniálním vlivům, kdy si nově příchozí kolonisté s sebou nesli vlivy svých domovských obyčejů podobně jako v právu městském.

Postupně docházelo k dohodám mezi majiteli obcí a kolonisty o podmínkách, za kterých se v obci usadí, vymezení jejich vzájemných práv a povinností. Tak docházelo ke zlepšování podmínek poddaných na základě privilegií, která byla udělována. Obsahovala vymezení povinností poddaných, jejich práv, vymezovala rozlohy nemovitostí a pozemků svěřených do užívání a určovala, jaké platy a v jaké výši budou vrchnosti odváděny. Později vymezovala i skutečnosti, kdy a za jakých podmínek mohli poddaní dědit.

²¹ Bednář, Václav. *Testamentární dědická poslušnost*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011. 301 s. ISBN 978-80-7380-292-9.

²² Tretera, Rajmund Jiří a Příbyl, Stanislav. *Konfesní právo a církevní právo*. 1. vyd. Praha: Jan Krigl, 1997. 331 s. ISBN 80-902045-2-X.

Právo vrchnostensko-poddanské bylo ovlivňováno i právem městským, kdy městský soud často sloužil jako poradní či jako odvolací instance pro soudy vesnické. Také zemské právo dbalo na ochranu vrchnostenských práv před poddanými. Zemské sněmy vydávaly od 16. století tzv. čelední řády, které upravovaly pracovní podmínky poddaných.

Obnovené zřízení zemské bylo významným přelomem v českém právním řádu (vydáno roku 1627 pro Čechy, 1628 pro Moravu), které zakotvilo absolutistickou moc panovníka po porážce stavů na Bílé hoře. Poražení členové stavů tím pozbyli svých dosavadních práv a mohli užívat jen těch, která jim panovník nově udělil. Výlučné právo tvořit zákony měl nadále pouze panovník, české země byly prohlášeny za dědictví habsburské monarchie, čeština a němčina byly zrovnoprávněny a katolická církev posílila svůj vliv, když její náboženství bylo prohlášeno za jediné povolené náboženství. Obnovené zřízení zemské prohlásilo Koldínův zákoník *Práva městská království českého* za subsidiární pramen šlechtického práva. Tím došlo také k postupnému pronikání římského práva do zemského práva českého, neboť Koldínův zákoník bohatě čerpal právě z římskoprávních principů.

Co se týče oblasti dědického práva, Obnovené zřízení zemské zrušilo rodinné nedílové společenství, zavedlo nový pojem společenství statků dle vzoru z římskoprávního spoluvlastnictví, přineslo testovací svobodu a poprvé v historii zakotvilo přednost poslední vůle před intestátní dědickou posloupností.

„Hledáme-li příčinu, proč O. zř. zasáhlo právě v tento obor soukromého práva, musíme ovšem především ji hledati ve skutečnosti, že cizácká šlechta, řídící se recipovaným právem římským zmocnila se statků českých stavů. Nová šlechta nerozuměla starému našemu právu a proto absolutní mocí ruší císař staré základy našeho práva.“²³

Snahy o sjednocení práva probíhaly od poloviny 18. století a směřovaly k jednotné úpravě majetkových poměrů obyvatel. Práce na kodifikaci občanských práv (*Codex Theresianus universalis 1766*) započaly v roce 1753 a jejich základem bylo dílo Koldínovo (1579) a Obnovené zřízení zemské (1627). K vydání nového *Všeobecného*

²³ Rauscher, Rudolf. *Dědické právo podle českého práva zemského*. V Bratislavě: Nákladem právnické fakulty University Komenského, 1922. 98 s. Knihovna právnické fakulty University Komenského v Bratislavě; sv. 5.

občanského zákoníku však došlo až za vlády Josefa II. v roce 1786. Zákoník vycházel z přirozenoprávní koncepce a kladl důraz na rovnost občanů a dodržování principů svobody. Nadále sice zachovával odlišnosti pro různé třídy obyvatel dle jejich příslušnosti k určitému stavu, nicméně svojí přirozenoprávní koncepcí již alespoň přiblížil platnost městského práva i pro příslušníky třídy poddaných.

Úplná kodifikace občanského práva a sjednocení pro všechny obyvatele bez rozdílu však byla dokončena až v roce 1811 vydáním rakouského **Obecného zákoníku občanského**.

3.3. Nedíl

Základem středověkého majetkového práva byly feudální vlastnické vztahy mezi členy vládnoucí třídy i mezi feudály a poddanými. Rozhodující byla držba půdy a nemovitostí.

Nedíl byl základní institucí v rodinném i majetkovém právu. Jednalo se o institut převzatý z doby předstátního uspořádání, který souvisel s tehdejšími uspořádáním sociálních poměrů ve společnosti. Abychom se mohli věnovat středověkému dědickému právu, je třeba nejprve vysvětlit, co je to nedíl a na jakých zásadách spočívá, protože institut dědického práva úzce souvisel právě s existencí rodinného nedílu.

Nedíl je majetkové rodinné společenství pokrevně spřízněných osob. Každá osoba byla v rámci nedílu oprávněna k celému nedílovému majetku a výnosům z něj, ovšem disponovat s ním mohly pouze všechny osoby společně na základě rozhodnutí hlavy nedílu. Nedíl by se tak dal přirovnat k dnešnímu bezpodílovému spoluvlastnictví. Středověká feudální společnost tento institut převzala z doby předstátní společnosti rodové, kdy byl majetek obhospodařován jednotlivými velkorodinami.

Hlavním důvodem pro existenci nedílů byly obavy z odúmrtního práva panovníků, kdy hrozilo, že o rodový majetek, často po generace budovaný, rodina přijde. Nedílovým uspořádáním tak vlastně panovník neměl nárok na žádnou odúmrť až do té doby, dokud nezemřel poslední účastník nedílu.

Je však třeba poznamenat, že kromě rodinného nedílu mohli mít jednotliví účastníci v držení i další statky, které sami nabyli mimo nedílové společenství.

Majetkové poměry byly nedílovým zřízením upraveny nejen v právu šlechtickém, ale i u poddaných rolníků v právu selském. Důvody pro existenci byly prakticky shodné, tedy obava o majetek, zejména pozemky a nemovitosti, který by po smrti poddaného připadl vrchnosti.

V právu šlechtickém existovaly **čtyři hlavní typy nedílového společenství** podle toho, kdo stál v jeho čele a hrál rozhodující roli. Jednalo se o nedíl otcovský (dědovský), bratrský, strýcovský a vdovský (mateřský).

V *otcovském nedílu* žili společně rodiče, děti, vnuci či pravnuci a hlavou společenství byl otec nebo děd. Hlava nedílu měla vždy rozhodující slovo a uplatňovala otcovskou moc nad ostatními příbuznými i v jejich dospělosti.

V *bratrském nedílu* spolu žili bratři se svými rodinami a neprovdanými sestrami. Vznikal z nedílu otcovského po smrti otce a každý z bratrů se svou rodinou obhospodařoval určitou část rodinného nedílu dle dohody. Otcovská moc nad ostatními příbuznými se již neuplatňovala.

Strýcovský nedíl tvořili bratr či bratři se svými rodinami spolu s potomky po již zemřelých bratrech. *Vdovský nedíl* tvořily nezletilé děti po zemřelém otci a hlavou nedílu byla jejich matka vdova.

V rámci rodinného nedílu tedy původně nebylo možné uplatňovat jakékoliv dědické nároky, neboť pokud člen rodiny zemřel, o jeho díl se zvětšil díl ostatních členů nedílu a naopak, přibyl-li rodinný příslušník narozením, podíl ostatních členů nedílu se zmenšil.

Postupným vývojem došlo k rozvolňování nedílových svazků, kdy bylo umožněno, aby někteří členové z nedílu odešli a získali svobodu nakládání s vlastním majetkem (založili své vlastní nové nedílové společenství).

K vytváření nedílů docházelo uměle i mezi nepřibuznými šlechtici (spolky, unio) s cílem zabránit naplnění odúmrtního práva panovníka. Zakládání těchto umělých nedílů však podléhalo předchozímu souhlasu panovníka.

Nedílové společenství bylo v Čechách zrušeno až Obnoveným zřízením zemským v roce 1627 (na Moravě 1628), které tuto instituci zcela zakázalo.

3.4. Odúmrť

K právům panovníků v celé Evropě náleželo již od samých počátků také právo k majetku, který neměl dědiců. Jednalo se o jedno z výsadních práv panovníků – královský regál. Odúmrtní právo panovníka existovalo i v českých zemích.

Čeští panovníci si již od 10. století nárokovali právo na majetek po zemřelých, kteří neměli dědice i po těch, kteří sice dědice měli (pokrevní dědici), ale panovník jejich dědické právo neuznal. Jednalo se o regální právo panovníka a odúmrť tvořila část příjmů krále. Po vzoru panovníka později převzala toto právo i šlechta a vrchnost u svých poddaných. Majetek každého, kdo neměl mužské dědice, tedy připadl buď panovníkovi v případě šlechtického majetku, nebo vrchnosti v případě poddanských nemovitostí.

Právo panovníka na královskou odúmrť bylo v praxi velmi často obcházeno institutem umělých nedílů, které vznikaly dohodou o vytvoření společného vlastnictví mezi dvěma či více osobami tak, aby rodina nepřišla o majetek, který vytvořila často za dobu několika generací.

Odúmrtní právo panovníka se vztahovalo jen na majetek nemovitý. Pokud šlo o věci movité v individuálním vlastnictví, ty odúmrti nepodléhaly.

Panovník *Vladislav Jagellonský* se vzdal svého odúmrtního práva po šlechtě v roce 1497 pro Čechy a *Rudolf II.* v roce 1587 pro Moravu. Důvodem bylo zejména zabránit vzniku pustých území, o která by se nikdo nestaral.

Nemovitosti v městském právu sice původně také podléhaly odúmrtnímu právu panovníků, ale již od 13. století se jich panovníci vzdávali a přenechávali je městům.

Jak uvádí Schelleová²⁴, městům připadala odúmrť jen po měšťanech, „kteří s městem trpěli – přispívali na jeho potřeby, účastnili se jeho obrany, podléhali jeho soudu“. Odúmrtní právo měly také kláštery, nemocnice, chudobince a sirotčince k pozůstalosti osob, které u nich zemřely a neměly žádné dědice.

Co se týče majetku poddaných, ten po zemřelém obvykle připadal vrchnosti.

4) Principy dědického práva za feudalismu

Jak již bylo výše zmíněno, středověká právní úprava byla zcela odlišná, než známe dnes. Vycházela z právního partikularismu, který spočíval na základním středověkém principu, totiž na personalitě práva dle příslušnosti jednotlivých skupin obyvatelstva k sociálním třídám, z nichž každá se řídila vlastním právním řádem. Odlišné jsou tedy úpravy pro **právo šlechtické – zemské, právo městské a právo vrchnostensko-poddanské**.

O dědickém právu v době předhusitské lze hovořit zejména v souvislosti s odúmrtním právem panovníka ke šlechtickým statkům svobodným a s odúmrtním právem vrchnosti ke statkům v držení sedláků. Základní ekonomickou jednotkou byl rodinný nedíl, dědictví proto u majetku v nedílu nebylo možné. Dispozice pro případ smrti v té době prosazovala pouze církev, která se tzv. „odkazy za duši“ vytrvale snažila o rozmnožování svého majetku.

²⁴ Schelleová, Ilona a kol. *Dědictví a dědické právo*. Vyd. 1. Brno: Computer Press, 2007. vi, 228 s. Právo pro denní praxi. ISBN 978-80-251-1659-3.

4.1. Dědictví v právu zemském - šlechtickém

V této kapitole se budeme nejprve zabývat obecnými principy dědického práva v právu zemském – šlechtickém. Poté se zaměříme zvláště na úpravu intestátní dědické posloupnosti a testamentární dědické posloupnosti.

4. 1. 1. Obecné principy dědického práva v zemském právu

V českých zemích, podobně jako v ostatních zemích střední Evropy, existovalo odúmrtní právo panovníka. Panovník si původně nárokoval právo po zemřelých šlechticích jak v případě, kdy neměli žádné dědice, tak i v případě, kdy nároky dědiců nebyly uznány. Rozdíly byly dány také v případech věcí movitých a nemovitých, přičemž právní úprava se soustředila téměř výhradně na nemovitosti. Univerzální sukcese známá z římského práva se tedy neuplatňovala, protože dědicem byl i ten, na kterého přešly z pozůstalosti jen některé věci (nejčastěji věci movité). V podstatě neexistovalo individuální vlastnictví, nebo jen ve velmi malé míře týkající se osobních věcí, protože rodinné majetky byly téměř výhradně součástí nedílového společenství. Jestliže se tak synové dělili o majetek po zemřelém v rámci nedílu, rozdělovali si pouze to, co už vlastně měli. Po smrti fyzické osoby se tak pouze zvětšil podíl ostatních členů nedílu, naopak narodil-li se nový člen, podíl ostatních členů nedílu se proporcionálně zmenšil. Jak uvádí Saturník²⁵, co se týče nedílných rodin, bylo ještě v zemském zřízení z roku 1564 výslovně ustanoveno, že nedílný proti nedílnému nemá nic odkazovati pod sankcí neplatnosti.

Dokladem toho je i interpretace z díla Viktorina Kornelia ze Všehrd, jak uvádí Wocel²⁶: „*Rodinné statky byly solidární majetností nedílných členů rodiny, ano že i svrchky, nábytek, klenoty a.t.d. ku jmění společnému ještě za času Všehrda náležely, poněvadž když spolek rodinný se rozvésti měl, i tyto rovnou měrou mezi společníky rozdělití se musely.*“

²⁵ Saturník, Theodor. *Přehled dějin soukromého práva ve střední Evropě: Nástin přednášek*. Vydání první. V Praze: nákl. vl., 1945. 239 s.

²⁶ Wocel, Jan Erasim. *O staročeském dědickém právu*. V Praze: Tiskem Kateřiny Jeřábkové, 1861. 61 s.

Postupem času však byly původní nedílové svazky rozvolňovány, někteří členové nedílu využili možnost z rodiny odejít, založit si případně nové nedílové společenství se svojí vlastní rodinou a volněji tak nakládat se svým vlastním majetkem.

V otcovském nedílu bylo do konce 15. století pravidlem, že syn má právo žádat otce, aby mu při odchodu dal pravý díl, tj. poměrný díl majetku podle současného počtu plnoprávných nedílníků. Právo syna, žádat na otci pravý díl, v 16. století zaniklo, nicméně Vladislavské zemské zřízení stanovilo, že otec má syna slušně zaopatřit živností. Na Moravě (podle knihy Tovačovské a Drnovské) měl otec povinnost dát synovi díl, ale jenom takový, jaký otec a ostatní nedílníci určili, ne takový, jaký by mu připadl po jeho smrti.²⁷

V českém rodinném, respektive dědickém právu bylo tak možno spatřovat dva směry, jeden usilující o spojování statků v rámci rodiny a udržení rodinného majetku v rámci rodinného nedílu a druhý směr usilující o jejich rozdělení, oddělení členů od původních rodin a založení vlastního rodinného hospodářství.

Teprve poté tedy mohlo dojít k rozvoji dědického práva v nynějším smyslu, když se začalo přihlížet i k odděleným členům rodiny dle stanoveného stupně příbuzenství. Nárok na dědictví se však zpočátku týkal jen osob pokrevně spřízněných.

Vzhledem k omezené existenci individuálního majetku a k nedílovému společenství se možnost dědění ze závěti (kšaft) začala uplatňovat až mnohem později.

4. 1. 2. Intestátní dědická posloupnost v zemském právu

Pro **zákonnou dědickou posloupnost** ve středověkém zemském právu měly zásadní význam tři právní památky. První z nich byla *Statuta Konrádova (1189)*, nejstarší český zákoník, která potvrzovala dědické nároky nejbližších příbuzných včetně žen, když uváděla: „*Kdyby někdo neměl syny nebo syna a měl dcery, na tyto nechť připadne dědictví stejným způsobem; kdyby ani jich nebylo, dědictví nechť připadne nejbližším*

²⁷ Schelleová, Ilona a kol. *Dědictví a dědické právo*. Vyd. 1. Brno: Computer Press, 2007. vi, 228 s. Právo pro denní praxi. ISBN 978-80-251-1659-3.

účastníkům nedílu (dědicům).“²⁸ Dědické právo žen tak zde bylo upraveno úplně poprvé v historii, ale pouze pro případ, že zemřelá osoba nezanechala synů. Do té doby vždy připadl veškerý majetek panovníkovi formou odúmrti. Nárok na majetek po zemřelém neměly před tímto zákoníkem ani manželky. Jejich zabezpečení bylo zajišťováno vdovským věnem, kdy obdržely určitou část z rodinného majetku pro svoji vlastní potřebu. Nárok původně neměli ani rodiče zemřelého.

Nicméně, absence práva manželek na dědictví nebyla zřejmě bez výjimky, protože spáchal-li manžel trestný čin, měla manželka právo na třetinu majetku. Jak se uvádí v článku 16 Statuty Konrádovy: „*Když je při krádeži nějaký mocný muž chycen a oběšen a nemá potomstvo, jeho nemovitosti spadnou na krále, i jestliže je někdo chycen při krádeži zjevné, jeho žena má třetinu.*“²⁹

Z interpretací zemských soudů vyplývalo, že se jednalo o ženy neoddělené z rodinného společenství, tedy zejména ženy neprovdané. Provdaným dcerám bylo totiž vyplaceno věno a byly tak „odbyty“. Neměly pak nárok na žádný majetek ani po svých zemřelých rodičích, ani po svých zemřelých bratrech. Za odbyté se považovaly i ženy, které vstoupily do klášterů, jejich zabezpečení zajišťovaly doživotní platy.

Druhou právní památkou s významem pro dědické právo byly *Inaugurační diplomy krále Jana Lucemburského* z let 1310 a 1311, které rozšiřovaly dědická práva na nejbližší příbuzenstvo až do 4. stupně, když uváděly: „*Kdyby kdo zemřel nezanechaje synů, nechť nastoupí v dědinu a otcovské statky dcery. Kdyby však zemřel bez synů i dcer a neučinil o svém jmění pořázení za života ani pro případ smrti, ať ve jménu jeho i dědinu nastoupí bližší dědicové mužského nebo ženského pohlaví až po čtvrtý stupeň pokrevenství.*“³⁰

Třetí právní památkou pak byly *Privilegium Vladislava Jagellonského* vydané pro Čechy v roce 1497 a *Privilegium Rudolfa II.* vydané pro Moravu v roce 1587, které přinášely nově možnost svobodného pořizování pro případ smrti a tedy částečné vzdání se odúmrtího práva panovníka.

²⁸ Vojáček, Ladislav, Schelle, Karel a Knoll, Vilém. *České právní dějiny*. 2., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. 694 s. ISBN 978-80-7380-257-8.

²⁹ Vaněček, Václav. *Glosy k t. zv. Statutům Konrádovým*. Praha: [Václav Vaněček], 1941. 55 s.

³⁰ Vojáček, Ladislav, Schelle, Karel a Knoll, Vilém. *České právní dějiny*. 2., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. 694 s. ISBN 978-80-7380-257-8

Pokrevní příbuzenství a dědická posloupnost příbuzných byly v šlechtickém zemském právu chápány tak, že příbuzné byly ty osoby, které měly společný původ od mužského předka (po meči). Z principu zachování soudržnosti rodin vyplývalo, že měli dědit jen ti, kteří v rodinném společenství skutečně žili, aby nedocházelo k rozměňování rodinného majetku.

Po přeslici, tedy příbuzenství prostřednictvím ženských předků, nebylo zpočátku uznáváno, jeho existenci byl dán význam až mnohem později, kdy začala být brána v úvahu role obou rodičů, tedy příbuzenství agnátské (švagrovské) i kognátské (pokrevní).

Jak uvádí Rauscher³¹: „*Dědické právo vzniká v rodině. Za zřízení rodového, tam kde panuje nedílnost rodová, není v pravém slova smyslu dědického práva. Existuje tu pouze nastupování v náčelnou vládu v rodě. V zemích českých v době historické panuje zřízení rodinné. Rodinné krevní příbuzenství jest hlavním důvodem posloupnosti. Vyloučení jsou ve starší době z posloupnosti příbuzní po přeslici úplně. Také po matce není dědického práva v pravém slova smyslu.*“

Na rozdíl od římského práva, jehož základem bylo individuální vlastnictví a dědic nastupoval do všech práv a povinností zemřelého, v českém středověkém právu vládl majetkový princip – systém společenství statků. Tedy dědictví neznamenovalo vstup do právních poměrů po zemřelém reprezentující jeho osobnost, nýbrž pouze úpravu majetkoprávních poměrů.

Co se týče **počítání příbuzenství**, využíval se nejčastěji tzv. *lineograduální systém* (parentelní systém). Příbuzní pocházející od nejbližšího společného předka (děti a vnuci) tvořili první parentelu, druhou parentelou byli rodiče a jejich potomci a třetí pak prarodiče se svými potomky. Roli při dědické posloupnosti hrály nejen parentely, ale i stupně příbuzenství ke společnému ascendentovi v rámci jednotlivých parentel. Tyto stupně se označovaly jako kolena.

³¹ Rauscher, Rudolf. *Dědické právo podle českého práva zemského*. V Bratislavě: Nákladem právnické fakulty University Komenského, 1922. 98 s. Knihovna právnické fakulty University Komenského v Bratislavě; sv. 5.

Nejbližšími intestátními dědici po zemřelém v rámci nedílového společenství tak byly jeho potomci – děti a jejich děti – vnuci. Pokud zůstavitel zemřel bez potomků, byli zákonnými dědici jeho rodiče společně s jeho sourozenci. Potomci z pobočné linie – děti sourozenců, nastupovali až v případě, kdy nebylo ani rodičů zůstavitele, ani jeho sourozenců.

V dědické posloupnosti se uplatňovalo také tzv. *právo reprezentace*, kdy pokud dědili synové z první parentely, přičemž někteří z nich již nežili, mohly současně s nimi dědit i děti dříve zemřelých bratrů. Tito potomci mohli dědit i spolu se sourozenci zemřelého, tedy spolu s členy druhé parentely.

Postavení žen a mužů bylo zcela nerovné. Jak připomíná Saturník³², nejen po celý středověk, nýbrž v některých právech, jako v zemském českém nebo uherském platilo pravidlo, že nemovitě statky mohou ženám připadnout dědictvím jen v tom případě, není-li oprávněných potomků mužských.

Tím mělo být zabráněno rozdrobování rodinných statků poté, co se žena vdala a odešla do nové rodiny. Tímto institutem tedy byla zajišťována kontinuita vývoje rodinného jmění.

Ženy mohly dědit v šlechtickém zemském právu až po *Statutě Konrádově* od roku 1189, pakliže neexistovali mužští potomci, jejichž nárok na dědění byl oprávněně uznán. Přestože dědické právo žen byl historicky významný mezník a jejich postavení se v průběhu času zlepšovalo, nedosáhly vlastně v právu šlechtickém – na rozdíl od práva městského – nikdy úplně rovnocenného postavení s muži.

Jak uvádí Knoll³³, právo neprovdaných a neoddělených dcer na dědictví po rodičích při neexistenci synů bylo zakotveno i v *Maiestas Carolina* a to se zdůrazněním, že vdané ženy a vdovy jsou vyloučeny z nástupnictví nejen po rodičích, ale i po bratrech a sestřích. Podle Vladislavského zřízení zemského pak vdané dcery, kterým bylo vyplaceno věno a byly tak odbyty, neměly dědit ani po bratrech. Výjimka byla možná jen za situace, kdy nebyli žádní mužští pozůstalí a o majetku nebylo nijak pořízeno.

³² Saturník, Theodor. *Přehled dějin soukromého práva ve střední Evropě: Nástin přednášek*. Vydání první. V Praze: nákl. vl., 1945. 239 s.

³³ Knoll, Vilém. *Intestátní dědická posloupnost v českém středověkém právu zemském a městském*. Časopis pro právní vědu a praxi III. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, [2012]

Cílem tohoto uspořádání bylo zachování rodových šlechtických majetků, neboť pokud se žena vdala a odešla z rodinného hospodářství, jejím dědickým právem by se rodinný majetek rozměňoval tím, že by připadl do její nové rodiny, respektive do rodiny jejího manžela.

Intestátní dědická posloupnost ve středověkém šlechtickém právu tedy vypadala tak, že do *Inauguračních diplomů Jana Lucemburského* v roce 1310 byl dědicem vždy syn, případně dcera, pokud zemřelý neměl synů, jak určovala *Statuta Konrádova*. Pokud zemřelý neměl žádné syny ani dcery, dědický nárok přecházel na jeho příbuzné až do čtvrtého stupně s tím, že mužské příbuzenstvo mělo přednost. Od *privilegia Vladislava Jagellonského*, resp. *privilegia Rudolfa II.* pak dědil vždy nejbližší příbuzný, pokud zůstavitel nezanechal pořízení pro případ smrti, přičemž stále přetrvávala přednost mužských příbuzných. Teprve v případě, že zůstavitel neměl žádné příbuzné, uplatnilo se odúmrtí právo panovníka a majetek tak připadl královské koruně.

Jak uvádí Sýkora³⁴, po roce 1497 tedy existovaly následující skupiny dědiců, event. nápadníků ze zákona:

1. Dědici
 - a) Neoddělené děti
 - b) Neoddělení ostatní nedílní příbuzní do čtvrtého stupně příbuzenství
2. Nápadníci
 - a) Ostatní nejbližší oddělení příbuzní pravděpodobně do desátého stupně příbuzenství takto:
 - I. Bratr ze společného otce
 - II. Dcera odbytá, oddělená
 - III. Sestra ze společného otce
 - IV. Mužský příbuzný po meči i po přeslici
 - V. Ženský příbuzný po meči i po přeslici, ale jen ze zemí koruny české
 - b) Panovník / královská komora

³⁴ Sýkora, Antonín. České zemské dědické právo 16. století. *Právník*, 2007, 146(7), s. 803-817. ISSN 0231-6625.

Co se týče **nabývání dědictví**, to bylo v českém středověkém právu možné jak úřední cestou, tzv. uvázáním se k dědictví s komorníkem, nebo prostým převzetím majetku a zahájením jeho obhospodařování. Forma převzetí dědictví neměla právní význam.

Ručení za dluhy z pozůstalosti bylo také upraveno. Na dědice přecházely jen některé zůstavitelovy dluhy. Šlo o to, že dluhy osobní povahy, typicky například z rukojemství či z deliktní činnosti, na dědice nepřecházely. Přecházely jen dluhy majetkové. Později začalo být uplatňováno pravidlo, že dědic sice ručí za majetkové dluhy zůstavitele, ale pouze do výše nabytého dědictví. To znamená, že osobní majetek dědice nebyl dluhy zůstavitele žádným způsobem zatížen.

Zpočátku se k úhradě dluhů mohly používat pouze věci movité. Nemovitosti jako možnost úhrady dluhů byly brány v úvahu až později. Nicméně platila zásada, že věřitelé jsou na prvním místě. Proto dědictví nemohlo být vydáno dědicům do té doby, dokud nebyly zaplacen dluhy. Pokud bylo dědictví předloženo, zbavil se jej dědic obvykle tak, že celou pozůstalost přenechal věřitelům, neboť: „*Byla-li pozůstalost po otci předložena, nemusí se jí syn ujati a může jí ponechati věřitelům.*“³⁵

4. 1. 3. Testamentární dědická posloupnost v zemském právu

Testamentární dědická posloupnost, tedy posloupnost zvolená zůstavitelem, existovala v zemském právu vedle zákonné dědické posloupnosti. Zákonná dědická posloupnost však měla přednost před testamentem až do *Obnoveného zřízení zemského*.

Právní jednání, tedy individuální dispozice pro případ smrti, nebyly v českém šlechtickém právu dlouho známé. Jedním z důvodů bylo převládající naturální hospodaření, rodinný nedíl a tedy v podstatě neexistence vlastního nemovitého jmění.

V českém šlechtickém právu se tak testamentární posloupnost začala prosazovat až poměrně pozdě a vděčí za svoji existenci především vlivu církevního práva, které se

³⁵ Rauscher, Rudolf. *Dědické právo podle českého práva zemského*. V Bratislavě: Nákladem právnické fakulty University Komenského, 1922. 98 s. Knihovna právnické fakulty University Komenského v Bratislavě; sv. 5.

pod vlivem práva římského snažilo o zajištění možnosti zůstavitele pořídit o svém majetku.

Tyto snahy vycházely z práva církve vykonávat soudní moc nad duchovními, což se posléze přeneslo i do jejich posledního pořízení. Duchovní prohlásil svoji poslední vůli, která byla následně příslušným církevním úředníkem zaznamenána. Tato praxe se později přenesla i mezi nečleny církve, přičemž církevní instituce se snažily zejména o zajištění odkazu ve svůj vlastní prospěch (dary za duši, záduší).

Co se týkalo nemovitostí, zde byla dána možnost pořídit závěť, jak stanovila *Statuta Konrádova* na konci 12. století, avšak k pořízení testamentu byl nutný souhlas panovníka. O movitostech mohli šlechtici pořizovat od století patnáctého. Úplnou testovací volnost přineslo až **Obnovené zřízení zemské** v roce 1627 v Čechách, 1628 na Moravě.

Nicméně, šlechtické testamentsy můžeme nalézt již v historických pramenech ve 13. století. Zde se nehovoří o ustanovení dědice ve smyslu, jak jej chápalo římské právo (nástupce), ale lze pozorovat, že zůstavitel využíval formu odkazů, kterými svou pozůstalost svěřoval svým příbuzným, kteří jej měli doživotně užívat a po jejich smrti poté přenechat klášterům.

Jak však uvádí Štachová³⁶, cesta vedoucí k naplnění testamentu bývala složitá. Je to zřejmé už z toho důvodu, že soukromý testament v závěru 13. století snad již odvolatelný, byl vnímán jako abnormalita, který vybočoval z linie dědické posloupnosti zakotvené v zemském právu. Testament v písemné podobě byl záležitostí výjimečnou. Ke zlistinění poslední vůle docházelo teprve sekundárně, mnohdy po smrti zůstavitele. Příslušnou listinu, která představovala jen „výsek“ toho, s čím pořizovatel na případ smrti disponoval, si většinou nechal vyhotovit příjemce, v jehož prospěch testament vyzníval.

Pro **závěť (testament, kšaft)** je typické, že se jedná o jednostranný právní úkon, který činí zůstavitel – pořizuje o svém majetku. Účinky tohoto právního úkonu nastávají až

³⁶ Štachová, N.: Šlechtické testamentsy v listinné praxi českých zemí do roku 1306; *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2012, vol. 20, no. 3, p. 245-256

po jeho smrti. Na rozdíl od institutu, kterým je například darování pro případ smrti, které je právním úkonem dvoustranným činěným mezi živými osobami.

Pořizovat testament bylo ve šlechtickém zemském právu, jak výše zmíněno, poměrně obtížné. Ti, kdo byli členy rodinného nedílu, kšaftovat vlastně vůbec nemohli, neboť jejich majetek byl součástí rodinného nedílového společenství. V rámci nedílu by takový právní úkon neměl žádný význam a cizí osoby do nedílového společenství vstupovat nemohly – neměly žádné právo dědit po zemřelém, i kdyby si to přál.

Jak totiž uvádí Wocel³⁷: „...statek svobodný, nedílný byl v Čechách ještě v XVI. stol. společným jměním rodiny, tudíž na závěty neboli kšafy, na dědické nápady a na dědictví vůbec ve smyslu německého a římského práva zde pomyšleno býti nemůže. Znamenati však sluší, že nedílnost se nemohla utvořiti trhem, tj. společnou koupí statku. Když tedy statek od několika osob společně byl zakoupen a jeden ze společných majitelů nezanechav dětí zemřel, byl díl statku jemu připadající považován za odúmrtí, s kteroužto podobně jako se statkem odděleným nakládáno.“

Poříditi poslední pořízení tedy mohli pouze ti, kteří neměli žádné příbuzné v rodinném nedílu. I tyto osoby však nemohly kšaftovat svévolně. K platnému právnímu úkonu byl zapotřebí předchozí souhlas panovníka – krále. Jednalo se o tzv. **mocný list** či majestát. Tímto udělením mocného listu se vždy v individuálním konkrétním případě panovník vzdával svého práva na odúmrtí. Vydání mocného listu však podléhalo poplatkům. Navíc panovník zde dle své vlastní vůle vymezoval okruh osob, v jejichž prospěch bylo možné kšaft poříditi. Povinnost obstarání mocného listu pro svobodné kšaftovní byla zrušena až *Obnoveným zřízením zemským* v roce 1627.

Pokud byla závěť uzavřena **písemně**, vyžadovalo české šlechtické právo přítomnost alespoň dvou až tří svědků. Na Moravě byla právní úprava jiná, dle *knihy Tovačovské* bylo pro písemný kšaft vyžadováno šest „zachovalých“, tedy způsobilých svědků. U písemných závětí se vyžadovalo, aby byly opatřeny pečeti, jak zůstavitele, tak i přítomných svědků. V českém středověkém právu tato pečeť znamenala vlastně „úředně ověřený podpis“ na rozdíl od práva římského, kdy se pečetením pouze uzavírala listina bez právního významu.

³⁷ Wocel, Jan Erasim. *O staročeském dědickém právu*. V Praze: Tiskem Kateřiny Jeřábkové, 1861. 61 s.

Ustanovení konkrétního dědice nebylo podmínkou pro platnost testamentu. Tuto povinnost zavedl až rakouský občanský zákoník.

U závětí, které se zapisovaly do *zemských desek*, se přítomnost svědků nevyžadovala, neboť záznamy v zemských deskách byly považovány za úřední zápisy, jakési veřejné listiny, o jejichž pravosti nebylo pochyb.

Závěti pořízené **ústně** byly spíše vzácné. Mohly se prakticky týkat jen individuálních movitých věcí. U nemovitostí nepřicházely v úvahu. Protože odúmrtí právo panovníka se vztahovalo jen na nemovitosti, o věcech movitých bylo možno pořizovat zcela volně, nejčastěji odkazem.

Obstarání mocného listu od panovníka, tedy povolení sepsat závěť, však nebylo zcela jednoduché, a proto se v praxi často vyskytovaly různé pokusy, jak toto královské nařízení obejít.

Nejčastějšími byly **fingované dlužní úpisy**, respektive zápisy. Dvě osoby si mezi sebou uzavřely jakousi smlouvu o dluhu, který byl pouze fingovaný a o existenci této smlouvy byl pořízen zápis do zemských desek. Došlo-li pak k úmrtí osoby, druhé osobě připadl majetek zemřelého nebo jeho část do výše dohodnutého dluhu právě na základě tohoto fingovaného dlužního zápisu.

Jak vysvětluje Malý³⁸, jejich podstatou bylo, že fingovaly závazek (dluh), ve kterém zůstavitel vystupuje jako dlužník a obmyšlený jako věřitel. Tyto zápisy se vkládaly do zemských desek a v případě úmrtí zůstavitele z titulu dluhu nabýval obmyšlený svůj podíl na dědictví. Aby se snížilo riziko, že tento svérázný „testament“ nebude moci být změněn, vyvinul se zápis s místem, tj. skutečně s místem na vepsání jména důvěryhodné osoby, která pak dosvědčila zaplacení dluhu.

Již jednou pořízenou závěť však nebylo možné jen tak změnit nebo odvolat. Pouze v případě, že si zůstavitel v první závěti výslovně vymínil, že tato může být později změněna či odvolána novou závětí, byl takový postup možný. Pokud však toto ustanovení o možnosti pozdější změny či odvolání v původním kšaftu chybělo, pak zůstával v platnosti a jeho změna byla vyloučena bez ohledu na vůli zůstavitele. Tato

³⁸ Malý, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4., přeprac. vyd., V nakl. Leges vyd. 1. Praha: Leges, 2010. 640 s. Student. ISBN 978-80-87212-39-4

právní norma platila až do *Obnoveného zřízení zemského* v roce 1627, resp. 1628, kdy po zakotvení testovací svobody již bylo možné původní testament změnit či odvolat dle svobodné vůle fyzické osoby – pořizovatele závěti.

Testamentární volností však nebylo chápáno pouze pořizování závěti a určení dědice ve smyslu římského práva, ale v zásadě jakékoliv pořízení pro případ smrti, nejrůznější dispozice, odkazy, ustanovení poručníků a také institut darování pro případ smrti.

Jak uvádí Rauscher³⁹: „*Pořízení na mocný list, jež zvalo se později kšaftem, není totožno s pojmem římského testamentu.*“ A dále cituje: „*Kšaft nic jiného není, nežli vysvědčení a vyjevení poslední vůle lidské (vuole kšaftovní), jak by kdo chtěl, aby po smrti jeho s statkem a s věcmi jemu vlastně náležejícími a v moci jeho zůstávajícími zachováno býti mělo.*“

Co se týče možností **darování či vzdání se majetku pro případ smrti**, ty nebyly zpočátku ve šlechtickém zemském právu vůbec umožněny. Existence rodinného nedílu vylučovala možnost, aby kdokoliv cokoliv daroval z rodinného nedílového společenství, mimoto byla zakotvena zákonná dědická posloupnost, která zajišťovala nároky na majetek po zemřelém pouze v rámci pokrevního příbuzenstva. Vyloučení těchto pokrevních příbuzných v zájmu osob cizích bylo vyloučeno. Navíc kvůli existenci odúmrtního práva panovníka nebyl zájem na tom, aby v případě, že pokrevních dědiců nebylo, nastupovaly osoby cizí, neboť majetek po zemřelém bez pokrevních příbuzných připadal panovníkovi, resp. státu, jako odúmrtí.

Na nemožnost darování pro případ smrti poukazovala zejména církev a prosazovala, aby bylo možné alespoň částečně nakládat s majetky dle vlastní vůle fyzických osob. Odvolávala se přitom na principy římského práva, tedy především na principy zachování hodnot, princip přechodu majetku na jednotlivce, volnost zůstavitelovu ve volbě dědice včetně povinnosti zachovat povinný díl nepominutelným dědicům. Církev se tím snažila dosáhnout, aby osoby s cílem „spasit svoji duši“ mohli darovat část svého majetku církevním institucím, klášterům, kostelům, oltářům apod. To vedlo posléze ke

³⁹ Rauscher, Rudolf. *Dědické právo podle českého práva zemského*. V Bratislavě: Nákladem právnické fakulty University Komenského, 1922. 98 s. Knihovna právnické fakulty University Komenského v Bratislavě; sv. 5.

značnému rozšiřování církevního majetku. Kněží na oplátku měli poskytovat duchovní útěchu pozůstalým a zajišťovat náboženské obřady – zádušní mše – které zajistí zemřelým klid v jejich posmrtném životě.

V tomto případě se však nejednalo o závěť – resp. poslední pořízení – tedy jednostranný právní úkon. Darování pro případ smrti byl typicky dvoustranný právní úkon. Možnosti byly v zásadě dvě. Za první, když účinky darování nastávaly ihned – dárce přestal být majitelem – a mohl nadále užívat jen plody (užitky) ze svého původního majetku až do doby, než zemřel. Za druhé, dárce daroval svůj majetek s odkládací podmínkou, kdy účinky darování nastaly až poté, co zemřel. Obvykle však v tomto případě byla uváděna podmínka, že zemře-li obdarovaný dříve než dárce, darování se ruší.

Dárce však mohl darovat vždy pouze to, co mu skutečně patřilo. Nemohl tak darovat část větší, než by mu příslušela, pokud by došlo k rozdělení nedílu v rámci rodinného společenství.

Tyto „darovací smlouvy“ mohly být také evidovány v tehdejších zemských deskách, avšak v takovém případě bylo darování definitivní. Odvolatelné bylo jen v případě, že obdarovaný s tím vyslovil souhlas. Dárce tedy nemohl jednostranně měnit svoji vůli, pokud by si to později rozmyslel. Proto se takové zápisy, tzv. *dání deskami*, využívaly jen v menšině případů.

Dalším způsobem, jak obejít odúmrtní právo panovníků, bylo vytváření institutu **umělých nedílů** (spolků, unio), kdy se dvě nebo více osob dohodly na založení společenství statků s tím, že zemře-li jeden z nich, připadne jeho část druhému (ostatním) členům nedílu. Do spolku mohl být vnesen jakýkoliv majetek, který měl nějakou hodnotu. Například jeden člen mohl vložit nedílnou nemovitost, druhý člen určitý obnos peněz. Dokud členové spolku žili, každý z nich obhospodařoval a užíval svůj vlastní majetek. Avšak byl-li tento majetek vložen do umělého nedílu – spolku, samozřejmě nebylo možné s ním volně disponovat. Naopak, nikoliv majetek, ale právo účasti ve spolku, mohl člen někomu jinému darovat či prodat a tím jeho účast skončila. Na jeho místo ve spolku pak místo něj nastupoval obdarovaný, resp. kupující.

K vytvoření takového spolku se vyžadovala zvláštní forma, a to prohlášení buď před panovníkem, nebo před zemským soudem. Spolek se tak přibližoval institutu dědických smluv.

První **dědické smlouvy** se začaly objevovat v Evropě v pozdním středověku. Jednalo se o smlouvy zajišťující si vzájemné dědické právo, nejčastěji mezi manželi. Obsah se mohl týkat jak celého dědictví, tak i jeho části. Nicméně, dědické smlouvy byly součástí zejména práva německého, v českém středověkém právu se tento institut neuchytil. Dědickou smlouvu jako dědický titul zakotvil až rakouský *Obecný zákoník občanský* v roce 1811.

4.2. Dědictví v právu městském

Podobně jako v předchozí kapitole, budeme se nyní opět zabývat nejprve obecnými principy dědického práva, a to v právu městském. Obdobně se poté zaměříme zvlášť na úpravu intestátní dědické posloupnosti a testamentární dědické posloupnosti.

4. 2. 1. Obecné principy dědického práva v městském právu

Oproti právu zemskému – šlechtickému, ve městech prakticky neexistovalo nedílové společenství. Převažovalo individuální vlastnictví majetku, tudíž i právní úprava dědění byla zcela odlišná od práva zemského či od práva vrchnostensko-poddanského.

V právu městském, které bylo významně ovlivněno recepcí římského práva, existovala poměrně podrobná úprava dědění, jak ze zákona, tak i ze závěti. Právo pořizovat závěť však bylo na rozdíl od práva šlechtického obyvatelům královských měst uděleno poměrně brzy, v roce 1372 králem Karlem IV.

Postupně také docházelo ke spojení celé pozůstalosti na základě privilegií udělovaných králem jednotlivým městům, resp. občanům měst. Tato privilegia pro měšťany obsahovala svobodu volného nakládání s vlastním majetkem a tedy i možnost dědění v rámci příbuzenských vztahů. Královská privilegia se však lišila dle jednotlivých měst.

Každé město tedy disponovalo svými autonomními právy odlišnými od ostatních měst. V souvislosti s příchodem kolonizátorů na české území přišly i dva hlavní právní proudy, které významně formovaly jednotlivé oblasti městského práva. Jedním bylo severoněmecké právo magdeburské (saské) a druhým jihoněmecké právo norimberské (švábské).

Významnou právní památkou městského práva jsou *Práva městská království českého* Pavla Kristiána z Koldína. Jak uvádí Jireček⁴⁰: „*Dějiny Zákoníka Koldínova měly tento průběh: První a hlavní pobudkou ku sepsání Práv městských bylo vydání ZZemského z r. 1500 a 1530. Usilovali o ně sami stavové vyšší ukazující k tomu, že stav městský „o našich všech zřízeních vědí, pročez třeba, abychom my také pro potřeby své i poddaných svých“ o jich městských právích, co by před ně náleželo a jakým pořádkem se souditi, věděli.“ „Co se týče pramenů, ze kterých Koldín čerpal, praví on sám v Předmluvě, že Zákoník jeho nic v sobě neobsahuje nového a neslýchaného, než „což v starých právích Starého Města řečí latinskou na pergameně psaných, v radě složených a do dnešního dne tam zůstávajících, též v jiných chvalitebných pořádcích a vyhlastech starodávných obsaženo jest bylo.“*

4. 2. 2. Intestátní dědická posloupnost v městském právu

Zákonná dědická posloupnost v městském právu nastupovala tehdy, zemřel-li zůstavitel bez zanechání své poslední vůle.

Zákonná dědická posloupnost příbuzných práva městského v podstatě převzala lineograduální systém z práva zemského už v průběhu 14. století, jehož dokladem jsou spisy z *Knihy brněnského písaře Jana z roku 1353*. Autor díla, brněnský notář Jan, byl znalcem římského práva a využíval jeho principů. Sepsal rozsáhlou právní knihu souboru městských privilegií, respektive soudních nálezů městského soudu s podrobným výkladem a komentáři k jednotlivým tématům. Jedná se o nejrozsáhlejší

⁴⁰ Jireček, Hermenegild. *Právní život v Čechách a na Moravě v tisícileté době od konce 9. do konce 19. století*. Praha: Hermenegild Jireček, 1903. viii, 528 s.

právní památku městského práva 14. století, která obsahovala nejen soubor usnesení městských orgánů, ale poskytovala i ponaučení pro další města.

Práva jednotlivých měst však byla odlišná, pro každé město platilo zcela autonomní právo. Tak například, jak uvádí Vojáček⁴¹, podle brněnského městského práva měla v první řadě dědit zůstavitelova manželka a děti, a to v poměru 1 : 2. Dědická posloupnost byla ve zdejším městském právu zakotvena velmi podrobně a počítala s řadou variant, které život mohl přinést. Vždy však měli přednost descendentí, tedy děti zůstavitele a jejich potomci, před ascendenty, tedy před zůstavitelovými rodiči, sourozenci a jejich potomky. Na rozdíl od dolnoněmeckého městského práva, městské právo hornoněmecké zvýhodňovalo naopak ascendenty před descendenty. To bylo posléze považováno jako nevýhodné a vedlo u řady měst hornoněmeckého okruhu k postupnému převzetí úpravy práva dolnoněmeckého.

V kodifikovaném *Koldínově zákoníku* – v *Právech městských království českého* – pak zůstala tato dědická posloupnost prakticky zachována. V první řadě měli být zaopatřeni potomci zemřelého, poté jeho rodiče a sourozenci, následovali příbuzní v pobočné linii a poté manželka.

Lze tedy zobecnit, že intestátní dědická posloupnost v městském právu vypadala tak, že potomci (descendentí) měli přednost před předky (ascendenty). Teprve poté mohli nastoupit příbuzní v pobočné linii až do 10. kolena. Ženy měly stejné postavení jako muži, když bylo stanoveno, že dcery i synové dědí majetek po zůstaviteli rovným dílem. Pokud potomek zůstavitele předemřel, nastupovali na jeho dědický podíl jeho potomci rovným dílem.

Tato právní úprava přetrvala vlastně až do přijetí kodifikovaného *Všeobecného občanského zákoníku* v roce 1811.

Co se týče **postavení žen** a jejich dědických nároků, ty byly v právu městském zcela odlišné od práva šlechtického. Vzhledem ke zcela jiným poměrům majetkovým i rodinným ve městech, kdy se hospodářská činnost koncentrovala zejména na obchod a rozvoj řemeslné výroby (na rozdíl od zemědělského hospodaření a obhospodařování

⁴¹ Vojáček, Ladislav, Schelle, Karel a Knoll, Vilém. *České právní dějiny*. 2., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. 694 s. ISBN 978-80-7380-257-8

půdy typické pro šlechtu), ženy měly rovnocenné postavení s muži již od konce 15. století, neboť tyto typicky městské činnosti umožňovaly vytvoření nemalých rodinných majetků a bylo tak třeba zajistit kontinuitu hospodaření a držby majetku v rámci jednotlivých rodin. Ženy přitom nebyly ve městech nikterak diskriminovány, mohly samy vést obchod či zajišťovat provoz řemesel. Tím byla v městském dědickém právu přednost mužů překonána.

Bez zajímavosti není právní úprava platná pro **cizince**, kteří ve městě zemřeli bez zanechání své poslední vůle. V takovém případě následovala lhůta, po kterou se mohli jeho oprávnění dědicové ze zákona o dědictví přihlásit. Uplynula-li však tato lhůta marně, uvádí Vojáček⁴², že třetina připadla na spásu duše zemřelého, třetina rychtáři jako zástupci panovníka a třetina ve prospěch města. Podle Koldína mělo připadnout po třetině záduší, kde byl pochován, špitálu a těm, kdo se o něj před smrtí starali.

Bez ohledu na to, zda se jednalo o města královská či poddanská, jejichž úprava se často připodobňovala úpravě v městech královských, byly obvykle po vzoru zemského práva omezeny v dědické posloupnosti duchovní osoby.⁴³

Odúmrt' existovala nejen v právu šlechtickém, ale i městském. Postupně se vyvíjela ve prospěch určitých komunit či ústavů pečujících o chudé. V případě, že zemřely osoby bez dědiců, připadal jejich majetek městům nebo klášterům, chudobincům a špitálům, ve kterých bylo o tyto osoby pečováno a kde zemřely.

4. 2. 3. Testamentární dědická posloupnost v městském právu

Ve srovnání s právem zemským, kde bylo možno svobodně pořizovat testament bez jakýchkoliv předchozích souhlasů (mocných listů) panovníka až po *Obnoveném zřízení zemském*, v městském právu byla svoboda kšaftování připuštěna poměrně záhy, což bylo ovlivněno zejména recepcí římského práva. Původně bylo možno pořizovat závěť pouze na základě privilegií udělovaných panovníkem jednotlivým městům, respektive

⁴² Vojáček, Ladislav, Schelle, Karel a Knoll, Vilém. *České právní dějiny*. 2., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. 694 s. ISBN 978-80-7380-257-8

⁴³ Knoll, Vilém. *Intestátní dědická posloupnost v českém středověkém právu zemském a městském*. Časopis pro právní vědu a praxi III. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, [2012]

obyvatelům měst, od roku 1372 však Karel IV. dal toto právo všem městům královským.

Jak cituje Vojáček⁴⁴ z pramenů Práv městských: „*Kšaft je poslední vůle lidské spravedlivé uložení a nařízení. Aneb jest jistý konečný a jako poslední úmysl o tom, cožby aneb jakby kdo chtěl co po smrti své míti, aby to tak a nejinak zachováno bylo, a vůle jeho poslední k změně aby nepřicházela, než v své celistvosti zůstala. ... Kdožbykdykoli kšaft dělati chtěl, má při rozumu zdravém a paměti dobré býti. Neb blázni a lidé pošetilí, ani ti, jezto by paměť potratili, kšaftův činiti nemohou.*“

Závěť bylo možno pořídit jak **ústně**, tak i **písemně**. Pro pořízení závěti ústní i písemné se dle Koldínova zákoníku vyžadovala vždy přítomnost dvou svědků, po *Obnoveném zřízení zemském* se vyžadovala přítomnost tří až pěti svědků. Svobodně pořizovat závěť však nemohli všichni. Pořídit poslední pořízení bylo zapovězeno osobám nedospělým (muži do 18 let a ženy do 15 let vyjma žen provdaných), duševně chorým, osobám podřízeným otcovské moci. Tyto osoby také nemohly být svědky při uzavírání závěti. Osoby němé a hluché mohly pořizovat testament pouze v případě, kdy uměly psát, jinak ani jim nebylo pořízení závěti umožněno.

Při pořizování závěti vždy bylo třeba počítat s neopomenutelnými dědici – dětmi. Městské právo dle Koldína také připouštělo možnost vydědění potomků pro jejich nevhodné chování či způsob života a taxativně vymezovalo 14 důvodů, kdy lze potomky jako neopomenutelné dědice vydědit, například zrada rodičů, cizoložství s macechou, spáchání trestného činu, pokus o zabití, sňatek proti rodičovské vůli apod. Pokud potomci nebyli vydědění, vždy se jim muselo dostat **povinného dílu**, což byl v zásadě libovolný díl z celého dědictví, protože jeho výše nebyla nijak určena. Výši povinného dílu určil až *Všeobecný zákoník občanský* v roce 1811.

Existovaly dva druhy závětí, a to **závěti řádné** a **závěti mimořádné**. Zatímco řádné závěti měly stanovenou formu (stanovený počet svědků), u mimořádných závětí bylo možné jejich pořízení i bez dodržení formy. Jednalo se zejména o případy epidemií nakažlivých chorob – nejčastěji morová nákaza. Z římského práva byl převzat také testament vojenský.

⁴⁴ Vojáček, Ladislav, Schelle, Karel a Knoll, Vilém. *České právní dějiny*. 2., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. 694 s. ISBN 978-80-7380-257-

4.3. Dědictví v právu vrchnostensko-poddanském

Abychom zachovali strukturu výkladu, pojednáme nyní o obecných principech dědictvého práva vrchnostensko-poddanského. Poté se budeme zabývat úpravou intestátní dědictvé posloupnosti a úpravou testamentární dědictvé posloupnosti.

4.3.1. Obecné principy dědictvého práva v právu vrchnostensko-poddanském

Předmětem pozemkově vrchnostenského práva byla úprava vztahů mezi vrchností a poddanými, a také mezi poddanými vzájemně. Základem vrchnostenského práva bylo právo obyčejové. Pramenem práva byly nařízení vrchnosti a usnesení zemských sněmů, která však nebyla v této právní oblasti příliš častá. Vesnice se často obracely o radu k městům, proto poradní roli hrály i městské rady a městské soudy a jejich rozhodnutí.

Úprava vrchnostensko-poddanských vztahů byla roztříštěná a lišila se jak dle jednotlivých panství, tak i často dle jednotlivých vesnic. Ovlivněna byla postupujícími koloniálními vlivy, kdy spolu s příchodem kolonistů přišly i jejich domovské obyčeje. Poddaní byli na vrchnosti původně zcela závislí, z půdy, kterou obhospodařovali, mohli být svými pány kdykoliv vyhnáni. Dohodami mezi majiteli obcí a příchozími kolonisty byly postupně vymezovány vzájemná práva a povinnosti. Později byly stanoveny i podmínky, za kterých mohli poddaní dědit.

Jak uvádí Wocel⁴⁵: „*Po válkách husitských klesla moc královská hluboce, a moc šlechticů, zvláště těch, jimžto statky jak koruně tak i duchovenstvu odcizené připadly, vzrostla znamenitě. Čím mocnější stali se pánové, tím násilněji mohli provozovati panství své nad poddanými, neboť nebylo autority, která ježto by jim u počínání takovém přísné meze kladla. Počali tedy pánové na místo pouhé poddanosti zaváděti člověčenství na statcích svých, t. j. začali sobě přivlastňovati právo i k osobě poddaného člověka, kdežto až dosud povinnosti poddaných pouze na gruntech jich lpěly.*“

⁴⁵ Wocel, Jan Erasim. *O staročeském dědictvé právu*. V Praze: Tiskem Kateřiny Jeřábkové, 1861. 61 s.

Práva městská byla v průběhu 17. století postupně sjednocována, přičemž jejich základem byl Koldínův zákoník. Od roku 1784 se pak platnost městského soukromého práva rozšířila i na selský stav, tedy i na osoby poddané. To však platilo oficiálně pouze na Moravě. Osobní poddanství sedláků bylo zrušeno patentem Josefa II. z roku 1781. Rolníci se tak stali skutečnými uživateli svých gruntů, které si ovšem museli zakoupit. V roce 1789 vydal Josef II. další patent, kterým zrušil roboty i další povinnosti rolníků. Tento zákon se však setkal s velkým odporem šlechty a proto byly záhy urbární roboty opět zavedeny a přetrvaly až do roku 1848.

Co se týče oblasti **dědického práva**, v pozemkově vrchnostenských vztazích byla nejprve důsledně uplatňována odúmrt' po poddaných vrchnosti v případě, kdy neexistoval rodinný nedíl nebo pokud zůstavitel po sobě nezanechal syny. K této praxi se však postupem času zvedal čím dál silnější odpor, což vedlo k tomu, že vrchnost se svého práva na odúmrt' zhruba od 14. století postupně vzdávala. Buď bez nároku na odměnu, což mělo mimo jiné i za cíl zajistit, aby o jednotlivé hospodářské statky měl kdo pečovat a nepustly. Častější však bylo vzdání se odúmrtního nároku za odměnu.

Co se týče **vlastnictví nemovitostí a pozemků**, zápisy právních poměrů k poddanským nemovitostem obsahovaly **pozemkové knihy**, které se začaly postupně rozšiřovat a od 16. století byly zavedeny téměř na celém území. Právní poměry poddaných až do zrušení poddanství lze tedy sledovat právě z těchto pozemkových knih. Pozemkové knihy se nazývaly také gruntovní, či purkrechtní nebo urbární. Jednalo se o veřejné záznamy a uváděly se zde veškeré právní vztahy k daným nemovitostem. Sloužily tak vrchnosti k zajištění evidence hospodářického rolníka, zaznamenávaly se i nároky rolníků mezi sebou navzájem. Byly zde zaznamenány prodeje gruntů, případné dluhy a pohledávky, výše splátek, dědické podíly apod.

Středověké právo vycházelo z tzv. *pozemkového regálu*, což znamenalo, že veškerá půda je ve vlastnictví panovníka, který ji poskytuje svým věrným či poddaným v různé formě – výsluhy, léna. Vedle této půdy však existovaly i staré rodové majetky šlechty, které panovník nevlastnil. Nicméně, i k tomuto majetku se původně vztahovala královská odúmrt'.

Jednalo se o tzv. **svobodnou držbu nemovitostí**, z níž vyplývala práva panování nad obyvateli na této půdě žijícími, tedy vrchností nad poddanými. Dále byla spojená s dalšími zvláštními právy jako například těžba dřeva na daném území, lov zvěře, lov ryb apod. Svobodně držet nemovitosti směli pouze osoby svobodné – šlechtici, privilegovaní měšťané, církevní instituce.

Naopak **nesvobodná držba nemovitostí** znamenala jakési vrchností udělené užívací a požívací právo poddaným rolníkům, kteří na této půdě hospodařili a odváděli za to vrchnosti dohodnutá plnění – platy, naturální dávky apod. Nesvobodná držba nemovitostí se nazývala *selským pachtem*.

Poddanské nemovitosti tvořily zejména statky, pole, lesy, pastviny a drobná architektura. Poddanská nemovitost měla z právního hlediska dvě základní podoby. Bylo třeba rozlišovat, zda se jednalo o držbu nemovitosti zakoupenou či nezakoupenou. **Zakoupená držba nemovitosti** byla dědičným pachtem, kdy poddaný sedlák od vrchnosti získal půdu za poplatek.

Jak uvádí Procházka⁴⁶: „*Celkově lze konstatovat, že zakoupený statek je takový statek, k němuž má poddaný široké věcné právo, zahrnující rozsáhlá oprávnění disposiční a dědičná, jež přesahují právo požívací. Ve vztahu mezi poddanými se toto právo vyznačuje některými typickými rysy práva vlastnického. Jde tu zejména o rozsáhlá disposiční oprávnění jako je zcizení nemovitosti, předkupní právo, zpětná koupě, směna, pacht atd. Široká práva patří poddaným i v oblasti majetkového práva rodinného, a to jak rodiny jako celku, tak mezi manžely, v poměru k dětem i v poměru k přestárlým osobám, a totéž lze říci i v oblasti práva dědičného. V poměru k vrchnosti je však právo poddaných omezeno vlastnickým právem vrchnosti, jehož rozsah je proti rozsahu běžného vlastnictví v majetkoprávním smyslu rozšířen o prvky vyplývající z postavení vrchnosti, jež plní funkci nejnižšího článku státního aparátu.*“

Naproti tomu **nezakoupená držba nemovitostí** znamenala pouze požívací právo a na případné dědictví po zemřelém sedlákovi nebyl žádný právní nárok. „*Na rozdíl od nemovitosti zakoupené, právní povaha nezakoupené nemovitosti je zcela jednoznačná.*“

⁴⁶ Procházka, Vladimír. *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. 585 s., [12] s. obr. příl. Právněhistorická knihovna; sv. 6.

*Jde při ní o požívací právo, často fakticky (nikoliv právně) dědičné, modifikované skutečností, že představuje instituci netoliko majetkoprávní, nýbrž že se v ní zároveň jeví i prvky veřejné organizace; poměr poddaného k půdě je totiž zároveň poměrem k feudální vrchnosti, jež plní funkci nejnižšího článku správní organizace.*⁴⁷

Dalšími typy poddanské nemovitosti pak byly zejména *pacht* zajišťující užívání a požívací právo. Pachtu byly udělovány jak od vrchnosti, tak bylo možné výjimečně a se souhlasem vrchnosti propachtovat usedlost i mezi poddanými.

Rozdíl byl dán také v případě, zda se usedlost nacházela na panské půdě spravované přímo šlechtici (*nemovitosti v rámci dominikální půdy*) či zda se jednalo o grunt, tedy půdu dědičně pronajímanou sedlákům (*nemovitosti v rámci rustikální půdy*), kterou obhospodařovali námezdní rolníci. Dále se v pozemkových knihách odlišovala také půda farská a půda obecní.

Práva poddaných k nemovitostem byla velmi omezena, a to jejich povinnostmi vůči vrchnosti. Poddaní byli osobně závislí na vůli vrchnosti. Kromě svých pracovních povinností na panském, povinnosti řádně hospodařit a povinnosti odvádět vrchnosti naturální dávky či platy, byli poddaní povinni zachovávat pánům věrnost a měli například i omezenou svobodu vstupovat do manželství (potřebovali předchozí souhlas svého pána). Poddanství vznikalo již samotným narozením dítěte na území poddanského panství.

Vrchnost měla právo poddaným nemovitost odejmout nebo zabrat či nuceně prodat, a to z titulu špatného hospodaření, pro opuštění panství, ale i z důvodu nemravného života – smilstva či cizoložství, kvůli spáchání trestného činu či z důvodu jiných zvláště zakázaných jednání, zejména z důvodu nedodržení správních předpisů. Pro vlastní potřeby vrchnosti mohla být nemovitost odňata za náhradu.

Omezena byla také dispoziční práva s nemovitostí. Platilo široké omezení možnosti nakládání s nemovitostí, neboť vrchnost upřednostňovala své vlastní hospodářské zájmy a s jakýmkoliv nakládáním tedy musela vyslovit souhlas, obvykle za poplatek.

⁴⁷ Procházka, Vladimír. *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. 585 s., [12] s. obr. příl. Právněhistorická knižnice; sv. 6.

Naopak vrchnost disponovala některými výsostnými právy v oblasti svého hospodářského podnikání, které jí uděloval přímo panovník. Mezi tato výsostná práva patřilo zejména půdní právo, lesní právo, právo myslivosti a právo rybolovu. Tato výsostná šlechtická práva se zaznamenávala do pozemkových knih. Dalšími pak byly mlecí právo, právo na výrobu piva a také řada prodejních práv – zákaz prodeje dobytka a koní či stanovení předkupního práva vrchnosti, zákaz prodeje sena a trávy či ustanovení výhradních míst pro trhy.

Co se týče dědického práva, zvláštním omezením práv poddaných bylo již výše zmíněné právo vrchnosti na **odúmrt'**. Jedná se o výsostné právo pána – feudála, který je jediným svrchovaným vlastníkem půdy, aby převzal statek poddaného v případě, že poddaný nemá žádné oprávněné dědice či jejich dědický nárok není uznán. Odúmrt' se také využívala v případě osob nezvěstných, kdy jejich majetek připadal automaticky feudálovi.

Jak ilustruje Wocel⁴⁸: „*Jestli-by také který poddaný bez dědicův mužského neb ženského pohlaví prostředkem smrti z tohoto světa sešel, a také manželky, ani jiných blízkých krevních přátel po sobě nepozůstavil, tedy statek jeho, na čem ten koliv nalezen bude, docela a z úplna na vrchnost připadne. Pakli-by manželka, vlastní bratři a sestry nevybyté po kom zůstaly, tedy to při tom zůstaň, jak dále každá vrchnost při svých hejtmaních nařídí.*“

Ve středověkém poddanském právu můžeme nalézt tři typy odúmrtí – široká odúmrt', omezená odúmrt' a podílová odúmrt' vdovská.

Široká odúmrt' znamená úplné nebo z větší části vyloučené právo dědění. Jak uvádí Procházka:⁴⁹ „*Velký rozsah odúmrtního práva vrchnosti je dán především některými starými základními zásadami dědického práva. Z nich na prvním místě stojí princip dědění mužských potomků. Tento princip, vlastní celému evropskému právu a zvláště výrazně se uplatňující v právu šlechtickém, se projevuje i u poddaných.*“

⁴⁸ Wocel, Jan Erasim. *O staročeském dědickém právu*. V Praze: Tiskem Kateřiny Jeřábkové, 1861. 61 s.

⁴⁹ Procházka, Vladimír. *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. 585 s., [12] s. obr. příl. Právněhistorická knihnice; sv. 6

Omezená odúmrť znamená rozšíření dědického práva v sestupné linii na další stupně (do 4. kolena) nebo ve vzestupné linii (například matka) či v pobočné linii (zejména sourozenci). Rozsah odúmrti byl určen i rozsahem svobody pořizovat o svém majetku testamentem a obyčejovými zásadami uplatňovanými v dědickém právu.

Podílová odúmrť, nejčastěji vdovská, znamenala, že vdova či vdovec bez potomků obdrželi jen část z pozůstalosti – jednu třetinu či jednu polovinu – a zbylá část připadla vrchnosti.

Práva na odúmrť se příslušníci vrchnosti postupně vzdávali zhruba od 14. století, protože v jejich zájmu bylo udržení kontinuity hospodářské činnosti na jednotlivých gruntech. Toto vzdání se odúmrtního práva bylo však často poskytováno za náhradu v penězích či v naturálních dávkách.

Dědické právo k poddanské nemovitosti se vyvíjelo celkem dynamicky a odviselo od jednotlivých oblastí, panství od panství a časté změny nebyly žádnou výjimkou. Až do 18. století platila zásada, že poddanská usedlost se postupuje jako celek. Nebylo tedy možné žádné rozdělování. K rozdrobování majetku docházelo postupně až v průběhu 19. století, kdy poddaní nabývají větších osobních práv.

Platilo také, že vstupoval-li někdo do rodinného nedílu zvenčí (sňatkem), musel do rodinného společenství přinést určité majetkové hodnoty, jinak později neměl nárok na podíl. Také platila zásada, že se nevyplácel podíl tomu potomkovi, který si nezaložil svoji vlastní domácnost, ale zůstal hospodařit na usedlosti otce.

Dědické podíly byly v průběhu času různě modifikovány. Procházka⁵⁰ hovoří o modifikaci dobrovolné, buď ze strany zůstavitele (typicky poslední pořízení) nebo ze strany dědiců (typicky dědická dohoda). Nedobrovolná modifikace dědického podílu vyplývá zejména z odúmrtního práva vrchnosti.

Naložit s poddanským majetkem však bylo se souhlasem vrchnosti možné již **za života** hospodáře, a to různými formami.

⁵⁰ Procházka, Vladimír. *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. 585 s., [12] s. obr. příl. Právněhistorická knižnice; sv. 6

Převod mezi živými, nejčastěji z otce na syna, vnuka či zetě, kdy důvodem bylo nejčastěji stáří hospodáře, kdy už nebyl schopen plně pracovat. Mladší generace se ujala vedení usedlosti. Takový převod byl možný buď bezúplatně, nebo prodejem. Na převod dozírala vrchnost, v jejímž zájmu bylo udržení hospodaření na gruntu.

Vybytí bylo poskytnutí určitého majetkového podílu namísto dědického, jestliže potomek odcházel z rodinného hospodářství – žena typicky sňatkem, muž pokud si zakládal vlastní majetkové společenství. V takovém případě již neměl později nárok na žádný dědický podíl, ledaže by ostatní členové rodiny s nárokem na dědictví mezitím zemřeli.

Zřeknutí se svých budoucích dědických práv bylo většinou výrazem solidarity v rámci rodinného společenství se snahou poskytnout výhodu svým příbuzným. Jednalo se o dobrovolný právní akt a provádělo se prohlášením před úřadem. Zřeknutí se práv bylo zapsáno do pozemkových knih.

Vydedění bylo možností, jak zbavit potomka majetkových nároků v případě, že se jako budoucí dědic nechoval k zůstaviteli v souladu s dobrými mravy.

Při počítání dědických podílů byla samozřejmě důležitá **hodnota**, jakou usedlost měla. Hodnotu mohl stanovit buď zůstavitel ve svém posledním pořízení, častěji však byl prováděn odhad hodnoty nemovitosti – tzv. šacuňk. Došlo-li později ke změně hodnoty nemovitosti, měnila se proporcionalně i výše dědických podílů. Význam zde měl i institut tzv. **kolace**, tedy započtení částek za předchozí darování, výbavu, výhody či za zaplacení pokut na dědický podíl určitého dědice. Na nárůstu hodnoty nemovitosti mohl vydělat i již vybytý člen rodiny, jestliže dědické podíly byly značně vyšší, než jeho původní odbytné.

Existence institutu **dědických dohod** umožňovala upravit dědické podíly odlišně od zákonné dědické posloupnosti i od testamentární posloupnosti, i když v tomto případě byly takové dohody méně časté. Dědické dohody se zapisovaly do pozemkových knih, podléhaly souhlasu vrchnosti a při jejich vzniku byli obvykle přítomni obecní úředníci. Nejčastějším obsahem dědických dohod byly různé modifikace dědických nároků a také dohody o způsobu splácení.

4. 3. 2. Intestátní dědická posloupnost v právu vrchnostensko-poddanském

Nebylo-li právo poddaných vyloučeno vrchnostenskou odúmrťí, nebo pokud nebylo na základě od vrchnosti získaných privilegií o majetku modifikováno pro případ smrti, pozůstalé osoby dědí dle dědických podílů určených pevně danými obyčejovými pravidly. Tato pravidla jsou však značně odlišná oblast od oblasti a platí tedy různě na různých územích.

V Čechách existovaly tři oblasti s velmi různými pravidly pro stanovení dědických podílů. Dle Procházky⁵¹ se jednalo o Český systém rovných dílů, Severočeský systém vdovské třetiny a Západočeský systém preferování mužských potomků.

Český systém rovných dílů vycházel z toho, že vdova i děti zůstavitele dědili všichni rovným dílem (in capita). Pokud nastupovali na dědický podíl po svých rodičích vnoučata, mohla dědit jen díl, který by náležel jejich rodiči. Tato zásada platila místně především v jádru Čech, a jak vyplývá z dochovaných pozemkových záznamů, platila zde tato obyčejová pravidla absolutně bez výjimky. Jejich původem byla zřejmě zásada zachování tradiční nedílnosti rodinných majetkových společenství.

Severočeský systém vdovské třetiny spočíval v tom, že vdova dědila pouze třetinu z pozůstalosti po svém manželovi a o zbývající dvě třetiny majetku se dělily jeho děti stejným dílem (právo třetiny, třetinová soustava). Třetina obsahovala jak podíl z věcí movitých, tak z nemovitostí. Činil-li manžel poslední pořízení, bývalo obyčejovým pravidlem, že své manželce přenechal právě třetinu z pozůstalosti. Co se týče územní působnosti, tento systém byl typický pro německé občany v oblasti severních Čech.

Západočeský systém preferování mužských potomků, jak už sám název napovídá, upřednostňoval dědice mužského pohlaví, kteří dostávali nepoměrně větší díl z pozůstalosti než jejich matka a sestry. Právní úpravy jednotlivých oblastí byly značně odlišné, nejčastěji se však jednalo o to, že muži měly zákonný nárok na dvojnásobek toho, co mohly obdržet příbuzné ženy. Tedy jednalo-li se například o podíl vdovy, její mateřský díl byl stejný jako podíl dcery, ale díl synův jej značně převyšoval.

⁵¹ Procházka, Vladimír. *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. 585 s., [12] s. obr. příl. Právněhistorická knižnice; sv. 6.

Česká zásada rovných dílů se však prosadila nejvíce a postupně začala být uplatňována i v dalších oblastech. Z pozemkových knih lze vyčíst, že německými občany v severních Čechách začala být aplikována od 17. století. To bylo zřejmě ovlivněno i městským právem, neboť zásada rovných dílů byla obsažena již v *Koldínově zákoníku*. V neposlední řadě tento princip podporovala i vrchnost, v jejímž zájmu bylo, aby majetkové poměry mezi příbuznými byly řádně vypořádány a nic tak nebránilo prosperujícímu hospodářskému rozvoji jednotlivých statků.

Jak uvádí Tilsch⁵², „Do roku 1770 v zemích českých a rakouských ponecháno bylo upravení posloupnosti do statků selských (poddaných) vrchnostem, které řídily se ovšem opět dle urbářů a starých zvyklostí. Roku 1770 zahájila Marie Terezie státní politiku agrární, vydáním patentu o dělení usedlosti a dědické posloupnosti ze dne 11. srpna 1770 určeného pro Tiroly.“

Dle tohoto patentu měl statek převzít ten, koho určil otec. Pokud tak otec neučinil, pak měl statek převzít ten, kdo určen byl nepopřeným obyčejovým právem a nebylo-li ani toho, pak prvorozený. Pokud ten však nebyl způsobilý, měl být statek dán tomu nejzpůsobilejšímu. Kdo přejímal statek, byl povinen ostatní dědice vyplatit. Obdobně byla tato pravidla vydána i pro Čechy, ale neměla formu patentu.

4. 3. 3. Testamentární dědická posloupnost v právu vrchnostensko-poddanském

Právo posledního pořízování poddaných je důležitým právem získaným po tvrdém soupeření s feudální vrchností. V pozemkových knihách byla závět' označována také termíny kšaft, pořízení, nařízení, poručení, porovnání, poslední mínění, kšaftovní podělení apod. Terminologicky se tedy jednalo v té době o neustálený pojem. Matoucí bylo přitom i označení odkaz.

Svoboda testování vycházela z obyčejových pravidel, kdy primárně se pořízovalo ve prospěch potomků či manžela. Vzdálenější příbuzní byli povoláváni jako dědici ze

⁵² Tilsch, Emanuel. *Dědické právo rakouské se stanoviska srovnávací vědy právní. Část 1*. V Praze: Sborník věd právních a státních (Bursík a Kohout), 1905. 157 s. Knihovna Sborníku věd právních a státních. A, Řada právovědecká; č. 9.

závěti obvykle až tehdy, pokud neexistovali příbuzní bližší. Časté byly také poslední pořízení ve prospěch církví – tzv. záduší. Duchovní naproti tomu na oplátku poskytovali duchovní útěchu pozůstalým a za zemřelé sloužili zádušní mše.

Testovací svoboda byla sice udělena poddaným vrchnostenskými privilegii, nicméně feudální pánové se nechtěli vzdát kontroly nad majetkem, proto byl v praxi stále vyžadován předchozí souhlas pána k poslednímu pořízení, a to i tehdy, jednalo-li se o záduší, tedy pořízení ve prospěch církve.

Obsahem posledních pořízení byly nejčastěji odkazy a dispozice – ustanovení hospodáře na statku, vybavení a výchova dětí či drobné modifikace v rozdělení pozůstalosti. Důležitou součástí byly i soupisy dluhů. Poslední pořízení obsahovala často také podmínky pro dědice, nejčtenější bylo řádné chování dědice k zůstaviteli v souladu s dobrými mravy.

Co se týče *formy závěti*, nejčastější byla ústní forma, po jejímž přednesení byl obsah projevu úředníkem zaznamenán do pozemkové knihy. Typický byl také ústní projev poslední vůle před příbuznými. Pořídít bylo samozřejmě možné také písemně a závěť pak byla uložena v obecní truhlici.

Testamentární poslušnost pokrevných příbuzných se řídila starými obyčejovými pravidly. Proto bylo pro zachování rodinných statků pořizováno zejména ve prospěch nejbližších příbuzných – dětí a manželky, případně zetě, neměl-li zůstavitel vlastního syna. Nejčastěji byla přitom uplatňována zásada dědění rovným dílem. Vzdálenější příbuzní, případně církev, byli povoláváni za testamentární dědice v zásadě pouze v případě, že zůstavitel neměl své vlastní blízké příbuzné. Závěť také často obsahovala určení hodnoty statku, což bylo důležité zejména pro vypořádání dědických podílů, pakliže zemřelý závětí ustanovil dědice usedlosti a stanovil, že ostatní dědicové budou vypořádání v penězích. Často se v posledním pořízení také pojednávalo o vdově, a jakým způsobem má být zabezpečena, když byl jako dědic usedlosti ustanoven syn nebo vnuk či zeť. Substituční ustanovení závětí pak určovala, jaké má být pořadí jednotlivých osob v dědění.

Testamentární posloupnost nepokrevných osob byla možná jen výjimečně v případech, kdy zůstavitel neměl své přirozené dědice, protože obyčejové právo preferující těsné rodinné společenství nedovolovalo majetkový vstup cizí osoby do rodinného statku.

Právní formou, jak pořídit o části ze svého majetku, byl institut odkazů. Odkázat bylo možné i dluhy či pohledávky. *Odkazy* nejčastěji sloužily k vylepšení dědického podílu některého z ustanovených dědiců, nebo byly učiněny vůči sourozencům či byly časté směrem k vnukům či vnučkám, kde hrál pochopitelně svoji roli určitý citový vztah zůstavitele k potomkům svých dětí.

Odkazy nepokrevným osobám byly nejčastější ve prospěch církve a kostelů, někdy i ve prospěch obce. Odkázat bylo možné také cizím osobám, které poskytovali zůstaviteli vyživování a péči do jeho smrti, případně i dalším institucím z charitativních důvodů, jako nemocnicím, ústavům pro choré apod.

4.4. Změny dědického práva podle Obnoveného zřízení zemského

Obnovené zřízení zemské bylo vydáno roku 1627 pro Čechy a roku 1628 pro Moravu. *Deklaratoria a Novely* k Obnovenému zřízení byly vydány roku 1640 – zmírňovaly původní silně absolutistický text, poskytovaly doplňky a vysvětlivky a také opětovně zakotvily zákonodárnou iniciativu členů zemského sněmu.

Obnovené zřízení zasáhlo nejen všechny oblasti práva veřejného, ale významně se dotklo i práva soukromého. Lze říci, že Obnoveným zřízením dochází poprvé k částečné recepci římského práva do práva českého šlechtického, když Obnovené zřízení zemské mimo jiné prohlásilo Koldínův zákoník vycházející z římskoprávních principů za subsidiární pramen šlechtického práva.

4. 4. 1. Obecné principy dědického práva podle Obnoveného zřízení zemského

Obnovené zřízení ukotvilo absolutismus, posílilo tak roli panovníka a významně změnilo všechny právní oblasti – právo majetkové, trestní, správu státu, soudnictví. Obnoveným zřízením byla zakotvena absolutistická moc panovníka po porážce stavů na Bílé hoře. Porážení členové stavů ztratili veškerá svá dosavadní práva a nově mohli užívat jen těch práv, která jim panovník znovu udělil. Panovník byl ten, kdo měl výlučné právo tvořit zákony. České země se staly dědičným vlastnictvím dynastie. Pravomoci zemského sněmu byly omezeny, stejně tak byly sníženy kompetence jednotlivých stavů a katolická církev posílila svůj vliv, když její náboženství bylo prohlášeno za jediné povolené náboženství. Stala se také čtvrtým stavem a měla opět místo v zemském sněmu. Čeština a němčina se staly rovnoprávnými jazyky.

K významným změnám došlo i v oblasti práva dědického. Zrušeno bylo rodinné nedílové společenství, zaveden byl nový pojem společenství statků dle vzoru institutu římskoprávního spoluvlastnictví, přineslo možnost svobodně pořizovat o svém majetku a poprvé v historii přednost poslední vůle před intestátní dědickou posloupností. Co se týče zákonné dědické posloupnosti, zde byl zaveden systém rozdělení dědiců do pěti dědických tříd, a to 1. descendentů - potomci, 2. ascendentů – předci, 3. pobočná linie, 4. manželé mezi sebou a 5. královský dvůr.

Jak uvádí Sýkora⁵³, před rokem 1627, tj. do přijetí Obnoveného zřízení zemského spočívalo omezení u nemovitého majetku v absolutní přednosti neoddělených příbuzných (tedy „intestátní“ posloupnosti) před jakýmkoliv posledním pořízením. Vyplývá to z povahy nedílu, který byl rodovým majetkovým společenstvím.

Obnoveným zřízením dochází k zásadní změně, kdy zanikají účinky nedílu v dědickém právu, snižuje se význam zákonné dědické posloupnosti a posiluje se svoboda pořizování pro případ smrti.

⁵³ Sýkora, Antonín. Legitimi (O povinném díle na dědictví podle Obnoveného zřízení zemského). *Právník*, 2010, 149(4), s. 411-418. ISSN 0231-6625.

4. 4. 2. Intestátní dědická posloupnost podle Obnoveného zřízení zemského

Intestátní dědická posloupnost podle Obnovených zřízení zemských byla poprvé v historii českého zemského šlechtického práva odsunuta až na druhé místo, přičemž přednost byla dána posloupnosti testamentární – tedy vlastní svobodné vůli zůstavitele po vzoru částečně recipovaného římského práva.

Poprvé byl také konkretizován pojem „nápad“, který znamená intestátní dědickou posloupnost. V dřívějších úpravách byl tento pojem používán nejednotně a měl řadu významů – nárok, námitka, odúmrt', dědický podíl, dědická posloupnost.

Důvody dědění ze zákona byly formulovány dva, a to **příbuzenství a manželství**.

V příbuzenském svazku byly konstituovány tři dědické třídy, tedy i) descendentí – potomci, ii) ascendentí – předci a iii) kolateráti - příbuzní v linii pobočné. Z titulu existence manželství dědili iv) manželé mezi sebou – pakliže neexistovala dědická smlouva, ze které by vyplývala jiná vůle smluvních stran. v) Královská komora nastupovala na dědický podíl až na posledním místě v případě, že neexistovali žádní dědicové, ani intestátní, ani testamentární.

1) V posloupnosti v linii přímé sestupné – descendentí, vypadala dědická posloupnost, jak přehledně shrnuje Sýkora⁵⁴, následovně:

„Veškerý majetek dědí synové rovným dílem. Kdyby po některém ze zemřelých synů zůstali vnukové mužského pohlaví současně se syny žijícími, dědí rovným dílem to, co by příslušelo jejich otci (jure repraesentationes). Kdyby zůstali jen vnukové po synech oddělených, dědí všichni rovným dílem (in capita). Kdyby zůstali jen vnukové po synech neoddělených, dědí rovným dílem to, co by příslušelo jejich otci (jure repraesentationes).“

„Však co se dětí ženského pohlaví od synů dotýče, ty nemají nápadu před dcerami míti, nýbrž s dcerami jure representationis in stirpem tolikéž tj. všechny tolik, co by měl otec jejich sám byl na svůj díl měl, děditi.“

⁵⁴ Sýkora, Antonín. *Intestátní posloupnost podle Obnovených zřízení zemských z roku 1627. Acta historico-iuridica Pilsnensia 2009-2010*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, [2011]

„Jestliže není synů ani vnuků dědí veškerý majetek rovným dílem dcery. Kdyby po některé ze zemřelých dcer zůstali vnukové obojího pohlaví, dědí rovným dílem to, co by příslušelo jejich matce (jure repraesentationes). Kdyby po zůstaviteli zůstali jen vnukové po dcerách, dědí všichni rovným dílem (in capita) bez rozdílu pohlaví.“

Výše uvedená ustanovení se týkají dědické posloupnosti po otci (po dědovi). Zákonná dědická posloupnost po matce (po bábě) byla tato⁵⁵:

„Majetek nemovitý dědí synové rovným dílem. Kdyby po některém ze zemřelých synů zůstali vnukové mužského pohlaví současně se syny žijícími, dědí rovným dílem to, co by příslušelo jejich otci (jure repraesentationes).“

„Jestliže není synů ani vnuků mužského pohlaví, dědí nemovitý majetek rovným dílem dcery. Kdyby po některé ze zemřelých dcer zůstali vnukové obojího pohlaví současně s tetami, dědí rovným dílem to, co by příslušelo jejich matce (jure repraesentationes). Kdyby zůstala jen vnoučata, dědí podle hlav rovným dílem bez rozdílu pohlaví.“

„Movitý majetek dědí synové i dcery zůstavitelky rovným dílem bez rozdílu pohlaví. Kdyby po některé ze zemřelých dcer nebo synů zůstali vnukové obojího pohlaví současně se strýci a tetami, dědí rovným dílem to, co by příslušelo jejich matce (jure repraesentationes). Kdyby zůstala jen vnoučata, dědí podle hlav rovným dílem bez rozdílu pohlaví.“

Takto stanovená dědická posloupnost se však týkala pouze potomků manželských. Nemanželské děti se podle této právní úpravy vůbec nemohly stát dědici nemovitého majetku, co se týče movitostí, mohly dědit jen na základě testamentu. Pokud by zůstavitel v testamentu neurčil dědický podíl pro svého nemanželského potomka, rozhodoval by o způsobu jeho zaopatření zemský soud, nebo panovník.

Obnovené zřízení také zrušilo dříve stanovené pravidlo, kdy nemohli dědit ti potomci, kteří vstoupili do služeb duchovenstva. Nově se i tito potomci stávali zákonnými dědici.

2) V posloupnosti v linii přímé vzestupné – ascendentí, vycházela dědická posloupnost dosud ze zásady, že *„nápadové před se jdou, nikoli zpátkem“*. Zavedení

⁵⁵ Sýkora, Antonín. *Intestátní posloupnost podle Obnovených zřízení zemských z roku 1627. Acta historico-iuridica Pilsnensia 2009-2010*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, [2011]

druhé dědické třídy z této zásady ustupuje, když stanoví, že pokud není žádného oprávněného dědice na sestupné linii, mají právo dědit jeho předci, společně s jeho sourozenci.

Jak ilustruje Sýkora⁵⁶: „...kdyžby žádný z linie dolů sstupující na živě nebyl: tehdy v předešlém Zřízení zemském se nenachází, aby z linie nahoru vstupující jaký nápad míti měli ... protož tomu milostivě chytí ráčíme, když syn umře, aby otec s umřelého bratrem a bratra syny zároveň k nápadu právo měli.“

Zde tedy prakticky dochází k prolínání druhé a třetí dědické skupiny, kdy mohou společně dědit předci společně s pobočnými příbuznými. Přitom se rozlišuje, zda se jedná o majetek movitý či nemovitý. Nemovitosti by po zemřelém bez potomků dědil jeho otec a bratři, případně děti bratrů. Teprve pokud by jich nebylo, dědí zůstavitelova matka, sestry a nevlastní sourozenci, případně jejich děti. Movitý majetek po zemřelém dědili otec, matka a sourozenci rovným dílem, případně děti sourozenců.

Pokud zůstavitel zanechal movitý majetek i nemovitosti, byl tento majetek rozdělen na tři díly, přičemž jeden díl připadal otci a vlastním bratrům, další dva díly pak matce, sestřám a nevlastním bratrům, případně jejich dětem.

3) V posloupnosti v linii pobočné – kolateráti, vycházela dědická posloupnost z těchto pravidel⁵⁷:

„Jestliže někdo zemřel a nezanechal ani bratra po otci, ani jeho synů, ani sester po otci, dědí nejbližší příbuzný po otci mužského pohlaví, nebylo-li takového, pak nejbližší příbuzná po otci.“

„Jestliže někdo zemřel a nezanechal žádných příbuzných po otci, dědí nejbližší příbuzný po matce mužského pohlaví, není-li takového, pak nejbližší příbuzná po matce.“

4) Dědická posloupnost mezi manžely a 5) Odúmrť královské komoře řešila situace, kdy nebyly naplněny žádné podmínky pro dědění v předchozích třech dědických třídách, to znamená, pokud zůstavitel neměl kromě svého manžela či manželky žádné

⁵⁶ Sýkora, Antonín. *Intestátní posloupnost podle Obnovených zřízení zemských z roku 1627. Acta historico-iuridica Pilsnensia 2009-2010*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, [2011]

⁵⁷ Sýkora, Antonín. *Intestátní posloupnost podle Obnovených zřízení zemských z roku 1627. Acta historico-iuridica Pilsnensia 2009-2010*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, [2011]

příbuzné nejdále do desátého stupně příbuzenství, nepořídil o svém majetku testamentem a nebyla uzavřena manželská smlouva.

V tom případě dědil jednu čtvrtinu majetku pozůstalý manžel a tři čtvrtiny připadaly jako odúmrt' královské komoře.

Nicméně tato pravidla byla značně nejasná, neboť Obnovené zřízení obsahovalo ustanovení, že pokud někdo zemřel, nezanechal oprávněných příbuzných a byl *dostatečně majetný*, připadá veškerý zůstavitelův majetek královské komoře.

Proto se obecně preferovalo uzavírání manželských smluv, přičemž záznam o jejich existenci se vkládal do zemských desek.

Manželé však mohli být vzájemně „vyděděni“ stejně jako potomci, pokud byly naplněny některé z těchto důvodů: manžel bez příčiny odešel od manželky, dopustil se cizoložství, usiloval o manželčin život, nebyl katolického náboženství, neprávem obžaloval manželku z cizoložství před soudem nebo ji nevysvobodil z vězení. Manželku bylo možné zbavit dědického nároku také v případě, že se jako vdova chovala nevhodně – *byla přistižena v neřádstvu*.

Pokud jde o *ručení za dluhy*, zde nedošlo ke změně oproti předchozímu stavu. Dědic nadále ručil za dluhy zemřelého, avšak pouze do výše hodnoty nabytého dědictví. Předlužené dědictví nebyl nucen přijmout, mohl je přenechat případným věřitelům na úhradu dluhů.

4. 4. 3. Testamentární dědická posloupnost podle Obnoveného zřízení zemského

Obnovené zřízení uznává jako první delační důvod závět' (testament, kšaft) po vzoru práva římského. Nebyl-li kšaft pořízen, případně nebyl-li pořízen platně, pokud byl zrušen nebo pokud k dědickému nástupnictví dle zůstavitelovy vůle z různých důvodů fakticky nedošlo (například dědic mohl dědictví odmítnout), nastávalo dědění ze zákona.

Definice kšaftu nebyla shodná s definicí římskoprávní. Testament byl nadále velmi podobný institutu odkazu. Nebylo nutné ustanovovat konkrétního dědice, ale jednalo se o jakékoliv jednostranné právní jednání deklarující zůstavitelovu vůli, jak naložit po jeho smrti s jeho majetkem či s právy, kterými disponuje – dispozice, odkazy, ustanovení poručníků apod.

Odstraněna z právního řádu byla také povinnost předem si vyhradit možnost zrušení testamentu.

Nároky na zůstavitele a obdařeného nebyly detailně specifikovány. Jak uvádí Rauscher⁵⁸, „*O testujícím se pouze praví: že má při rozumu zdravém býti. O obdařeném neobsahuje O. zř. zvláštních předpisů. Co do formy rozeznává se testament řádný a mimořádný. Řádný je opět soukromý a veřejný.*“

U *soukromého testamentu* byl zrušen mocný list – majestát krále. Testamenty mohly být psány vlastnoručně zůstavitelem, případně sepsány jinou osobou a zůstavitelem podepsány. Nadále se však vyžadovala povinná přítomnost alespoň tří svědků – jednalo-li se o pány a rytíře, případně přítomnost pěti svědků, pokud tito byli příslušníky nižšího stavu. Stejně tak zůstala zachována povinnost opatřit testament pečeti těchto osob, které byly vyjádřením jakéhosi úředně ověřeného podpisu.

U *veřejného testamentu* v podstatě k žádným změnám nedošlo, nadále byl pořizován tak, že zůstavitel pořídil svoji poslední vůli úředně – buď zápisem do zemských desek, nebo prohlášením před příslušným úředníkem.

Až do Obnoveného zřízení se všechny právní normy dědického práva týkaly pouze věcí nemovitých. Jak ilustruje Rauscher⁵⁹, nově bylo o *věcech movitých* pořizováno takto: „*Pokud se týče movitostí, které mohly býti před O. zř. odkázány prostým listem bez ohledu na cenu těchto svršků, byť i měly daleko větší cenu, než pozemky pořizujícího, ustanovilo O. zř., že mohou býti svršky odkázány buď ústně neb před dvěma svědky pouze do výše 500 kop míšenských. Jinak musel odkaz býti zapsán do zemských desk.*“

⁵⁸ Rauscher, Rudolf. *Dědické právo podle českého práva zemského*. V Bratislavě: Nákladem právnické fakulty University Komenského, 1922. 98 s. Knihovna právnické fakulty University Komenského v Bratislavě; sv. 5.

⁵⁹ Rauscher, Rudolf. *Dědické právo podle českého práva zemského*. V Bratislavě: Nákladem právnické fakulty University Komenského, 1922. 98 s. Knihovna právnické fakulty University Komenského v Bratislavě; sv. 5.

Pořídít o svém majetku *testamentem mimořádným* bylo nadále možné v krizových dobách, tedy v době morových epidemií – testament morový, v době nástupu do války – testament vojenský či v případech, kdy osoba upadla do zajetí či byla vězněna. Taková závěť měla zjednodušené nároky na formu uzavření, ale musela být ohlášena do šesti týdnů u zemských desek. Pokud zůstavitel hrozbu přežil, pozbýval testament platnosti po roce od jeho vyhlášení.

Obnoveným zřízením došlo ke zrušení nedílového rodinného společenství a zaveden nový institut spoluvlastnický, tzv. *společenství statků*. Nicméně v této době ještě nebylo zakotveno univerzální dědické nástupnictví po římskoprávním vzoru. Dědicem tedy mohl být i ten, kdo dědil pouze určitou část z majetku zemřelého.

Co se týče *ručení za dluhy*, ani v testamentární posloupnosti nedošlo ke změně oproti předchozímu stavu. Dědic nadále ručil za dluhy zemřelého, avšak pouze do výše hodnoty nabytého dědictví. Předlužené dědictví nebyl nucen přijmout, mohl je přenechat případným věřitelům na úhradu dluhů.

5) Kodifikace moderního dědického práva

Snahy o sjednocení práva a jednotnou úpravu soukromých majetkových poměrů obyvatel bez rozdílu dle příslušnosti k jednotlivým společenským třídám probíhaly od poloviny 18. století. V roce 1786 byl vydán **Všeobecný občanský zákoník Josefa II.**, který se pokusil o sjednocení občanských práv. Zákoník Josefa II. byl postaven na koncepci přirozenoprávní, zdůrazňoval principy svobody a kladl důraz na rovnost občanů. Nadále si však zachovával určité odlišnosti pro různé třídy obyvatel.

Prvním všeobecným předpisem na českém území, který stanovil pravidla o zákonné dědické posloupnosti ke svobodnému jmění, jehož majitel zemřel bez posledního pořízení, byl **Patent o dědické posloupnosti vydaný Josefem II. v roce 1786.**

Úprava nebrala zřetel na stavovskou příslušnost jak zůstavitele, tak potenciálních dědiců, ani na jejich pohlaví, nepřihlížela rovněž k tomu, jsou-li případní dědici v zemi cizinci nebo jsou jejími obyvateli. Patent zavedl poprvé do dědického práva platného

v českých zemích parentelní (lineární) systém a zrušil všechny předpisy Obnovených zřízení zemských a Práv městských Království Českého o zvláštním dědickém právu jednotlivých stavů. Dědickou posloupnost omezil na šest pokolení příbuzenstva, přičemž děti zůstavitele, včetně nemanželských, dědily celou pozůstalost po rodičích rovným dílem. Nebylo-li příbuzných ani manžela zemřelého, pozůstalost byla považována za odúmrtí. Ta mohla připadnout státu (komoře) nebo těm, kteří od panovníka obdrželi právo přijímat odúmrti.⁶⁰

Jak uvádí Bělina⁶¹, od roku 1811, kdy byl vyhlášen Všeobecný občanský zákoník, se rakouské císařství mohlo považovat za právní stát v moderním slova smyslu. Některá ustanovení tohoto zákoníku platila i v československé republice až do roku 1949. Nelze však zapomínat, že základ k právnímu státu položily již osvícenské reformy, likvidující principy středověké privilegovanosti. Nastolovaly rovnost před státním zájmem, aby mohla být vystřídána rovností před zákonem.

První skutečná kodifikace moderního dědického práva tedy na našem území byla provedena vydáním rakouského **Obecného zákoníku občanského** v roce 1811⁶², který zde platil téměř 200 let, od 1. ledna 1812 do 31. prosince 1950. Jednalo se o nejvýznamnější kodifikaci civilního práva na našem území a jednu z nejvýznamnějších kodifikací v Evropě. Obecný zákoník občanský převzal konstrukci dědického patentu Josefa II. Celý byl přitom zpracován na tradičních principech římského práva, zdůrazňoval koncepci přirozeného práva a byl velmi nadčasový. Je stále účinný v Rakousku a na jeho principu je vystavěna i nová právní úprava českého civilního práva, která nabude účinnosti od 1. ledna 2014.

Dědické právo a dědictví definuje Obecný zákoník občanský v § 532 takto: „*Výlučné právo ujmoutí se držby celé pozůstalosti nebo její části, určené v poměru k celku (na př. poloviny, třetiny), nabývá se právem dědickým. Jest to věcné právo, které působí proti každému, kdo si chce přisvojiti pozůstalost. Komu náleží právo dědické, nazývá se dědicem a pozůstalost ve vztahu k dědici nazývá se dědictvím.*“

⁶⁰ Hendrych, Dušan et al. *Právníký slovník*. 3., podstatně rozš. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2009. xxii, 1459 s. Beckovy odborné slovníky. ISBN 978-80-7400-059-1.

⁶¹ Bělina, Pavel et al. *Dějiny zemí Koruny české*. 2, *Od nástupu osvěcenství po naši dobu*. 3. vyd. Praha: Paseka, 1995, ©1993. 328 s. ISBN 80-7185-006-3.

⁶² Zákon č. 946/1811 Sb.z.s., Obecný zákoník občanský

Principy rakouského dědického práva jsou velmi podobné principům starověkého práva římského, ze kterých vycházejí zejména principy zachování hodnot, princip přechodu majetku na jednotlivce, volnost zůstavitelova ve volbě dědice včetně povinnosti zachovat povinný díl nepominutelným dědicům, princip univerzální sukcese jakož i možnost dědictví přijmout či odmítnout. Jeden z nejvýznamnějších autorů pojednávajících o moderním dědickém právu rakouském byl Emanuel Tilsch⁶³, který ve své publikaci *Dědické právo rakouské*, definoval tyto základní **zásady dědického práva**:

- 1) *Princip zachování hodnot* úzce související se soukromým vlastnictvím a zajišťující kontinuitu přechodu majetku z generace na generaci i po smrti fyzické osoby. Vyzdvihuje solidaritu generací a garantuje tak potomkům právní jistotu, že soubory majetku vytvořené za života osoby nepřijdou nazmar a zůstanou k užívání nejbližším příbuzným.
- 2) *Princip přechodu na jednotlivce* zajišťující, že majetek zemřelého zdědí fyzická či právnická osoba individuálně určená, čímž se zamezuje dřívějšímu kolektivistickému pojetí přechodu majetku na veřejnoprávní korporace (panovník, stát). Motivuje zůstavitele i jeho potomky ke společnému vytváření hodnot a k řádnému způsobu života.
- 3) *Princip volnosti zůstavitelovy ve volbě dědice* zajišťující, že dědic bude určen buď samotnou vůlí zůstavitele (ze závěti) při zachování práv nepominutelných dědiců, případně na základě dědické posloupnosti stanovené zákonem, zemře-li osoba bez testamentu. Jedná se tedy o testovací volnost zůstavitele, který může při respektování práv nepominutelných dědiců naložit se svým majetkem zcela dle svého uvážení. Tento princip úzce souvisí s vlastnickým právem a svobodou nakládání s vlastním majetkem. Motivuje tak zůstavitele k vytváření statků a jejich řádnému spravování.
- 4) *Princip rovnosti* zajišťuje nediskriminační přístup k majetku po předcích na základě sociálního statusu, neboť v dřívějších dobách byly některé osoby nezpůsobilé dědit jen na základě příslušnosti k určité společenské vrstvě. Co se

⁶³ Tilsch, Emanuel. *Dědické právo rakouské se stanoviska srovnávací vědy právní. Část 1.* V Praze: Sborník věd právních a státních (Bursík a Kohout), 1905. 157 s. Knihovna Sborníku věd právních a státních. A, Řada právovědecká; č. 9.

týče zákonné posloupnosti, princip rovnosti zajišťuje, že jednotliví dědicové nemohou být znevýhodňováni na základě svého původu, pohlaví, prvorozenectví apod. Co se týče dědění ze závěti, princip rovnosti zajišťuje jak dědicům ze závěti, tak dědicům ze zákona rovnocenné postavení.

- 5) *Princip univerzální sukcese* pochází ze starověkého práva římského, kdy dědic přijímá pozůstalost jako celek, nikoliv jen jednotlivé věci. Vstupuje do všech práv a povinností svého předchůdce přičemž přejímá nejen jeho majetek, ale i veškeré závazky. Opakem je singulární sukcese, což je přechod pouze jednoho práva či povinnosti (nebo pouze části práv a povinností) na určitou osobu, kterou určí zůstavitel ve své poslední vůli.
- 6) *Princip volnosti dědicovy u přijetí dědictví* znamená, že nikdo nemůže být nucen dědictví přijmout. Nárok na dědictví vzniká přímo ze zákona již smrtí zůstavitele. Každý z dědiců, jak ze zákona, tak z testamentu, však má právo dědictví odmítnout ve stanovené lhůtě a bez udání důvodů.
- 7) *Princip úřední ingerence při nabytí dědictví* znamená, že s cílem poskytnutí maximální možné právní jistoty vstupuje do dědického řízení veřejná moc, respektive orgán veřejné moci. Dědictví se sice nabyvá smrtí zůstavitele, ale soud potvrzuje nabytí dědictví určité osobě či schvaluje dědické dohody mezi dědici, jakož i dbá, aby takové dohody byly uzavírány v souladu s dobrými mravy.

Jak uvádí Rouček a Sedláček⁶⁴: „Právo dědické jakožto souhrn určitých předpisů právních jest pojem systematický. Definicí didaktickou (na rozdíl od diakritické) mohli bychom jej vyměřiti jako souhrn právních předpisů o přechodu majetkových poměrů zemřelé osoby na osoby jiné (hlava 8. až 15. druhého dílu obč. zákona).“

Dědické právo je v Obecném zákoníku občanském definováno velmi podrobně. Právní úprava dědění je obsažena v těchto ustanoveních:

- Hlava osmá „O právu dědickém“ definuje v §§ 531 až 551 pozůstalost, dědické právo a dědictví, právní důvody dědického práva, rozdíly mezi dědictvím a

⁶⁴ Rouček, František a Sedláček, Jaromír. *Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. Praha: Codex Bohemia, 1998. 6 sv. Komentáře velkých zákonů československých; sv. 1. ISBN 80-85963-60-4.

odkazem, dobu dědického nápadu, dědickou způsobilost a příčiny nezpůsobilosti, jakož i účinky přijetí dědictví a zřeknutí se dědického práva.

- Hlava devátá „O projevení poslední vůle vůbec a o závětech zvláště“ definuje v §§ 552 až 603 zejména projev poslední vůle, jeho náležitosti a příčiny nezpůsobilosti činit poslední pořízení.
- Hlava desátá „O dědictví náhradních a o svěřenstvích“ definuje v §§ 604 až 646 dědické náhradnictví pro případ, že ustanovený dědic dědictví nenabude, způsoby vzniku a zániku náhradnictví.
- Hlava jedenáctá „O odkazech“ v §§ 647 až 694 podrobně vymezuje pravidla pro odkazy, zvláště pak předpisy o odkazu a) věci určitého druhu, b) věci určité, c) věci cizí, d) pohledávky, e) věna, f) zaopatření a výchovy, g) domácího zařízení, h) schránky, i) klenotů a šperků, l) hotovosti a další.
- Hlava dvanáctá „O omezení a zrušení poslední vůle“ definuje v §§ 695 až 726 způsoby omezení poslední vůle.
- Hlava třináctá „O zákonné posloupnosti dědické“ v §§ 727 až 761 podrobně pojednává o zákonné dědické posloupnosti a dědických třídách, konkrétně 1. Děti, 2. Rodiče a jejich potomci, 3. Dědové a báby a jejich potomstvo, 4. Pradědové a prabáby.
- Hlava čtrnáctá „O dílu povinném a vpočtení do dílu povinného nebo dědického“ v §§ 762 až 796 vymezuje, kterým osobám jakožto nepominutelným dědicům náleží povinný díl, v jaké částce a s jakými omezeními.
- Hlava patnáctá „O ujetí se držby dědictví“ definuje v §§ 797 až 824 právní podmínky ujetí se dědictví, dědické přihlášky, jakož i opatření před odevzdáním dědictví či ručení spoludědiců.

Dále jsou v Obecném občanském zákoníku upraveny instituty jako darování na případ smrti (§§ 955, 956), dědičný pacht (§ 1122) a smlouva o dědičný úrok (§§ 1123, 1124), vzájemné závěti (§ 1248), dědické smlouvy (§§ 1249 až 1254) a požívání na případ smrti (§§ 1255 až 1258).

Obecný zákoník občanský definoval tři dědické tituly:

- 1) **Dědická smlouva**, kterou mohli uzavřít výhradně manželé mezi sebou nebo snoubenci, s podmínkou následného uzavření manželství s tím, že jeden druhému slíbil celou pozůstalost či část z ní a druhý tento slib přijal. Dědická smlouva měla nejvyšší právní sílu. Jednalo se o dvoustranný právní úkon, kterým mohly vznikat závazky již za života smluvních stran.
- 2) **Závěť** (kšaft, testament, poslední pořízení) je takový projev vůle, kdy zůstavitel za svého života zůstavuje celý svůj majetek nebo jeho část konkrétní osobě či osobám. Závěť měla druhou nejvyšší právní sílu po dědické smlouvě. Jedná se o jednostranný právní úkon, kterým závazky za života zůstavitele nevznikaly.
- 3) **Zákon** je dědickým titulem, který se uplatňoval v případě, že nebyla uzavřena dědická smlouva a zůstavitel ani nezanechal závěť. Jedná se o právní titul s nejmenší právní silou.

Závěť bylo možno pořídit i) vlastní rukou zůstavitele, ii) napsanou jinou osobou, avšak podepsanou zůstavitelem spolu se třemi svědky, iii) ústně mimosoudně, iv) ústně nebo písemně, přičemž právní úkon byl učiněn před soudem, v) formou notářského zápisu či vi) jako společnou závěť manželů.

Důvody nezpůsobilosti pro pořízení testamentu stanovil Obecný zákoník občanský v §§ 566 až 569 a v §§ 573 až 574. Jednalo se o následující důvody⁶⁵:

- Nedostatek zdravého rozumu
- Prohlášení za marnotratníka
- Nedostatek věku
- Řeholní slib

Tato kapitola měla za cíl nastínit, jakým směrem se ubíral další vývoj dědického práva po vydání Patentu o dědické posloupnosti Josefa II. a po první kodifikaci v roce 1811. Nicméně, podrobný rozbor dědictví dle Obecného zákoníku občanského by již přesahoval stanovený rámec této diplomové práce.

⁶⁵ Bednář, Václav. *Testamentární dědická posloupnost*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011. 301 s. ISBN 978-80-7380-292-9.

6) Závěr

Cílem této diplomové práce bylo hlouběji prozkoumat historický vývoj a historické souvislosti dědického práva na našem území, které předcházely jeho moderní podobě, prvně kodifikované rakouským Obecným zákoníkem občanským v roce 1811. Přestože dědické právo je jedním z nejstarších právních odvětví, které bylo velmi podrobně rozpracováno už ve starověkém římském právu, na našem území se začalo ve větší míře rozvíjet až v době pohusitské. Ve středověku zde totiž převládalo jednak právo panovníka na odúmrt' a jednak institut rodinného nedílu, které přechod majetku ze zůstavitele na dědice prakticky neumožňovaly.

První část práce proto stručně pojednává o dědickém právu jako specifické součásti právní vědy, o zásadách dědického práva, jakož i o podmínkách dědění a o dědických titulech.

Ve druhé části práce je obsažen historický exkurz do dědictví v právu starého Říma, kde se pojednává zejména o principech starověkého římského práva, které se prolínaly celým historickým vývojem nejen na našem území, ale i v jiných evropských zemích, protože na základech římskoprávních principů jsou vystavěny moderní právní řády celé řady evropských států a jsou současně i východiskem nové české právní úpravy soukromého práva, která vejde v účinnost od 1. ledna 2014.

Třetí část práce je o právním systému ve středověku a prozkoumává středověké právní prostředí, které bylo zcela odlišné od systému, který známe dnes. Středověký právní systém vycházel z principu personality práva, kdy pro různé skupiny osob platily různé právní normy. Rozhodující byla příslušnost osoby k určitému stavu – společenské třídě či k určitému kmenu nebo oblasti.

Zde je tedy nejprve obsaženo pojednání o nejstarších obyčejových řádech Slovanů, které středověkému právu předcházely. Následuje exkurz do systému středověkého práva, ve kterém se šlechtická třída řídila právem zemským (šlechtickým), měšťané měli své právo městské a pro příslušníky církve platilo právo církevní. Poddaní podléhali panské moci vrchnostenské a jejich vztahy upravovalo právo vrchnostensko-poddanské.

Dále je v této kapitole pojednáno o nedílu jako základní instituci středověkého majetkového práva a o institutu odúmrti jakožto o právu, které bylo výsostným právem panovníků v celé středověké Evropě.

Čtvrtá část obsahuje výklad o dědickém právu v právu zemském šlechtickém, v právu městském a v právu vrchnostensko-poddanském.

Co se týče zemského práva, je třeba zmínit tři právní památky. První z nich byla *Statuta Konrádova (1189)*, nejstarší český zákoník, která potvrzovala dědické nároky nejbližších příbuzných včetně žen. Druhou právní památkou s významem pro dědické právo byly *Inaugurační diplomy krále Jana Lucemburského* z let 1310 a 1311, které rozšiřovaly dědická práva na nejbližší příbuzenstvo až do 4. stupně. Třetí právní památkou pak byly *Privilegium Vladislava Jagellonského* vydané pro Čechy v roce 1497 a *Privilegium Rudolfa II.* vydané pro Moravu v roce 1587, které přinášely nově možnost svobodného pořizování pro případ smrti a tedy částečné vzdání se odúmrtního práva panovníka.

Významnou právní památkou v oblasti městského práva je dílo Pavla Kristiána z Koldína *Práva městská království českého* z roku 1579, kdy český zemský sněm toto dílo přijal jako závaznou kodifikaci městských práv.

Významným přelomem v českém právním řádu bylo *Obnovené zřízení zemské* vydané roku 1627 pro Čechy a 1628 pro Moravu ve znění Deklaratorií a Novel z roku 1640, které zakotvovalo absolutistickou moc panovníka a významně ovlivnilo celé soukromé právo včetně práva dědického.

Pokusy o sjednocení práva pro všechny společenské třídy probíhaly od poloviny 18. století. Z přirozenoprávní koncepce vycházel *Všeobecný občanský zákoník Josefa II.* z roku 1786. Prvním všeobecným předpisem na českém území, který stanovil pravidla o zákonné dědické posloupnosti bez rozdílu dle stavovské příslušnosti či pohlaví, byl *Patent o dědické posloupnosti* vydaný Josefem II. v roce 1786.

K úplné kodifikaci občanského práva a sjednocení pro všechny obyvatele bez rozdílu pak došlo v roce 1811 vydáním rakouského *Obecného zákoníku občanského*.

Pátá část práce o kodifikaci dědického práva stručně nastiňuje, jakým směrem se dále ubíral vývoj dědického práva, tedy zejména na jakých zásadách dědické právo od roku 1811 spočívalo a o jaké principy se opíralo.

7) Literatura a zdroje

1. ADAMOVIČ, Karolina a SOUKUP, Ladislav. *Prameny k dějinám práva v českých zemích*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004. 357 s. Dokumenty. ISBN 80-86898-04-0.
2. BEDNÁŘ, Václav. *Testamentární dědická posloupnost*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011. 301 s. ISBN 978-80-7380-292-9.
3. Bělina, Pavel et al. *Dějiny zemí Koruny české. 2, Od nástupu osvícenství po naši dobu*. 3. vyd. Praha: Paseka, 1995, ©1993. 328 s. ISBN 80-7185-006-3.
4. ČELAKOVSKÝ, Jaromír. *Právo odúmrté k statkům zpupným v Čechách*. V Praze: J. Čelakovský, 1882. 50 s.
5. ČORNEJ, Petr et al. *Dějiny zemí Koruny české. 1, Od příchodu Slovanů do roku 1740*. 3. vyd. Praha: Paseka, 1995, ©1993. 315 s. ISBN 80-7185-005-5.
6. Hendrych, Dušan et al. *Právníký slovník*. 3., podstatně rozš. vyd. V Praze: C.H. Beck, 2009. xxii, 1459 s. Beckovy odborné slovníky. ISBN 978-80-7400-059-1.
7. Jireček, Hermenegild. *Právníký život v Čechách a na Moravě v tisícileté době od konce 9. do konce 19. století*. Praha: Hermenegild Jireček, 1903. viii, 528 s.
8. KALOUSEK, Josef. *O staročeském právě dědickém a královském právě odúmrtém na statcích svobodných v Čechách i v Moravě*. V Praze: Nákladem České akademie věd císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1894. 60 s. Rozpravy České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění; roč. 3, třída 1, č. 1.
9. KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin a SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. Vyd. 2., dopl. a přeprac., v nakl. C.H. Beck vyd. 1. Praha: C.H. Beck, 1995. xxii, 386 s. Beckovy právníké učebnice. ISBN 80-7179-031-1.
10. Knoll, Vilém. *Intestátní dědická posloupnost v českém středověkém právu zemském a městském*. Časopis pro právní vědu a praxi III. Brno: Masarykova univerzita, Právníká fakulta, [2012]
11. KRÜGER, Paul, ed. *Justiniánské Instituce = Iustiniani Institutiones*. Vyd. 1. V Praze: Karolinum, 2010. 411 s. Fontes iuris romani. ISBN 978-80-246-1749-7.
12. MALÝ, Karel a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4., přeprac. vyd., V nakl. Leges vyd. 1. Praha: Leges, 2010. 640 s. Student. ISBN 978-80-87212-39-4.
13. MIKEŠ, Jiří a MUZIKÁŘ, Ladislav. *Dědické právo v teorii a praxi*. Vyd. 1. Praha: Leges, 2011. 432 s. Praktik. ISBN 978-80-87212-79-0.
14. MIKEŠ, Jiří a MUZIKÁŘ, Ladislav. *Dědické právo: praktická příručka: kompletní pohled na dědění z hlediska hmotněprávního i procesního*. Praha: Linde, [2003]-

15. Procházka, Vladimír. *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*. Vyd. 1. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1963. 585 s., [12] s. obr. příl. Právněhistorická knižnice; sv. 6.
16. RAUSCHER, Rudolf. *Dědické právo podle českého práva zemského*. V Bratislave: Nákladem právnické fakulty University Komenského, 1922. 98 s. Knihovna právnické fakulty University Komenského v Bratislavě; sv. 5.
17. Rouček, František a Sedláček, Jaromír. *Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi*. Praha: Codex Bohemia, 1998. 6 sv. Komentáře velkých zákonů československých; sv. 1. ISBN 80-85963-60-4.
18. Saturník, Theodor. *Přehled dějin soukromého práva ve střední Evropě: Nástin přednášek*. Vydání první. V Praze: nákl. vl., 1945. 239 s.
19. SCHELLEOVÁ, Ilona a kol. *Dědictví a dědické právo*. Vyd. 1. Brno: Computer Press, 2007. vi, 228 s. Právo pro denní praxi. ISBN 978-80-251-1659-3.
20. Sýkora, Antonín. *Intestátní posloupnost podle Obnovených zřízení zemských z roku 1627. Acta historico-iuridica Pilsnensia 2009-2010*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, [2011]
21. Sýkora, Antonín. České zemské dědické právo 16. století. *Právník*, 2007, 146(7), s. 803-817. ISSN 0231-6625.
22. Sýkora, Antonín. Legitimí (O povinném díle na dědictví podle Obnoveného zřízení zemského). *Právník*, 2010, 149(4), s. 411-418. ISSN 0231-6625.
23. Štachová, N.: Šlechtické testamenty v listinné praxi českých zemí do roku 1306; *Časopis pro právní vědu a praxi*. 2012, vol. 20, no. 3, p. 245-256
24. TILSCH, Emanuel. *Dědické právo rakouské se stanoviska srovnávací vědy právní. Část 1*. V Praze: Sborník věd právních a státních (Bursík a Kohout), 1905. 157 s. Knihovna Sborníku věd právních a státních. A, Řada právovědecká; č. 9.
25. Tretera, Rajmund Jiří a Přebyl, Stanislav. *Konfesní právo a církevní právo*. 1. vyd. Praha: Jan Krigl, 1997. 331 s. ISBN 80-902045-2-X.
26. VANĚČEK, Václav. *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945: vysokoškolská učebnice*. 3., dopln. a přeprac. vyd. Praha: Orbis, 1976. 581, [2] s. Učebnice.
27. VANĚČEK, Václav. *Glosy k t. zv. Statutům Konrádovým*. Praha: [Václav Vaněček], 1941. 55 s.
28. VOJÁČEK, Ladislav, SCHELLE, Karel a KNOLL, Vilém. *České právní dějiny*. 2., upr. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2010. 694 s. ISBN 978-80-7380-257-8.

29. WOCEL, Jan Erasim. *O staročeském dědickém právu*. V Praze: Tiskem Kateřiny Jeřábkové, 1861. 61 s.
30. Zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod, v platném znění
31. Zákon č. 946/1811 Sb.z.s., Obecný zákoník občanský
32. Zákon č. 141/1950 Sb., Občanský zákoník
33. Zákon č. 40/1964 Sb., Občanský zákoník
34. Zákon č. 89/2012 Sb., Občanský zákoník